

UDK 811.163.42'366.53
Izvorni znanstveni rad
Primljen 3. siječnja 2002.
Prihvaćen za tisak 6. veljače 2002.

Mirko Peti

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10 000 Zagreb
mpeti@ihj.hr

ZBROJINA

U opis se kategorije broja zbirnih imenica kao oznaka te kategorije uvodi pojam zbrojine. Čini se to zato što se jedninom i množinom kao morfološki utvrdivim oblicima zbirnih imenica kategorija broja tih imenica ne može valjano opisati. Na planu izraza zbrojina je takav oblik kategorije broja zbirnih imenica kojemu u neutralizaciji jednine i množine kao oblik sadržaja tih imenica odgovara zbroj. Kao poseban semantički oblik zbirnih imenica zbroj se sastoji od mnoštva i jedinosti onoga što je označeno zbirnom imenicom kao leksemom. Iz zbroja kao oblika sadržaja zbirnih imenica ni jedninom se ni množinom ne mogu izdvojiti semantički diskretne jezične jedinice koje bi bile brojive.

Pojam zbrojine

Da bi se u hrvatskom jeziku, kao i u većini drugih, svi oblici gramatičke kategorije broja imenskih i glagolskih riječi iscrpno opisali i odnosi među njima valjano protumačili, osim pojmovno već poznatih oznaka jednine (singulara), dvojine (duala), maline (paukala) i množine (plurala), nužno je u opis spomenute kategorije uvesti i postojećem nizu pribrojiti još jednu oznaku. To je oznaka zbrojine¹. Zbrojina je oznaka gramatičke kategorije broja zbirnih imenica.

¹ Koliko mi je iz literature poznato, pojam se 'zbrojina' kao naziv za oznaku kategorije broja zbirnih imenica ovdje u opis uvodi prvi put.

Naziv zbrojina prikladan je za gramatički oblik kategorije broja koji nije ni prava jednina ni prava množina, a obuhvaća oboje. Upravo takav oblik imaju zbirne imenice. Po tom se obliku te imenice s gledišta kategorije broja tipološki odvajaju od imenica s drugačijim oznakama kategorije broja. Ono što je zbirnom imenicom označeno kao leksičkom jedinicom, zbrojinom se kao njezinom oznakom kategorije broja ne označuje ni kao jedno, ni kao jedinstvo u dvojstvu², ni kao malo³ ni kao mnogo, nego kao zbroj⁴: *družina, lišće, telad, svećenstvo, mladež, dječurlija, studenti* (osobe koje studiraju), *svatovi, supružnici, peborci, Hrvati* (narod) itd.

Zbroj kao oblik sadržaja zbirnih imenica

U dosadašnjoj hrvatskoj gramatičkoj tradiciji zbirne su se imenice po značenju definirale kao imenice kojima se označuje s k u p onoga što je njima označeno, i to takav u kojemu pojedinačno gubi svoju posebnost (Parčić 1873: 16; Florschütz 1940:17; Brabec-Hraste-Živković 1954: 34; Barić i dr.1979: 66; Babić i dr. 1991: 481; Težak-Babić 1992: 85; Raguž 1997: 4). Premda se toj definiciji načelno nema što prigovoriti, ipak ju se ne može uzeti kao polazište u tumačenju gramatičke kategorije broja zbirnih imenica. Za takvo tumačenje ono što se tim imenicama označuje metodološki je svrhovitije definirati kao z b r o j. Između skupa i zbroja razlika je u tome što skup kao pojam s gledišta kategorije broja za te imenice nije strukturno relevantan, a zbroj jest. Nešto se kao skup, kako je, uostalom, u literaturi zabilježeno, može

² "Jedinstvo u dvojstvu" definicija je dvojine sa značenjskoga gledišta (Belić 1932: 5–8; Lohmann 1934: 491).

³ U opisu gramatičke kategorije broja u literaturi se ističe potreba uvođenja paukala (maline) za "količine koje su veće od jedan i manje od pet" (Mikkelsen 1984: 75; Katičić 1986: 73; Stankiewicz (1983) 1986: 158–61). Autonomni položaj paukala, odvojivši ga od dvojine i množine, uspostavlja, prema Stankiewiczu, ruski lingvist Roman Brandt u članku "O dvoinnyh formah i ob ograničennom čisle", *Novyj sbornik statej sostavlennyj i izdannyyj učenicami V. I. Lamanskogo*, St. Petersburg, 1905, 34–44. Tu se paukal terminološki precizira kao *malinnye formy*, dakle onako kako ga se kao oblik za male brojeve, od jedan do pet, u slavenskim jezicima upotrebljava i danas.

⁴ Definirajući zbirne imenice kao oznaku stanovitog broja pojedinačnih objekata bilo koje vrste u sažetoj jedninskoj tvorbi, Braun (1930: 16) i Lohmann (1934: 493) bili su sasvim blizu pojmu zbroja, ali ga s gledišta kategorije broja nisu uspjeli terminologizirati.

označiti i običnom množinom, a kao zbroj ne može. Za semantičku strukturu zbroja potreban je poseban gramatički oblik – zbrojina.

Zbirnost kao svoje bitno značenjsko obilježje zbirne imenice i imaju upravo po tome što im se leksički sadržaj označuje kao zbroj. Iz zbroja, kao o z n a č e n o g a (leksikologa sadržaja), zbrojina se s gledišta kategorije broja izvodi kao njegova (gramatička) o z n a k a. Iz oblika sadržaja izvodi se dakle oblik izraza⁵. Čini se to po istom načelu po kojemu se iz onoga što je imenicom označeno kao jedno izvodi oznaka jednine ili iz onoga što je imenicom označeno kao mnogo oznaka množine. Na taj se način ono što je imenicom označeno i njezin gramatički oblik dovode u skladan suodnos po značenju. Kao rezultat tog usklađivanja označenoga s oznakom po značenju u kategoriji se broja dobivaju nizovi značenjski i gramatički transparentnih jezičnih jedinica⁶.

Diskrepancija oblika i značenja

U tradicionalnom pristupu kategoriji broja ne postupa se međutim uvijek tako da se pri utvrđivanju njezinih oznaka polazi od oblika sadržaja prema obliku izraza, od označenoga prema oznaci. Vrlo se često postupa upravo suprotno: polazi se od oznake prema označenom. Na osnovi morfološki utvrdiva oblika imenice zaključuje se o onome što je imenicom označeno. Takav bi pristup utvrđivanju oznaka kategorije broja bio metodološki prihvatljiv samo uz pretpostavku da se gramatički oblik imenice s gledišta navedene kategorije svaki put podudara s onim što se imenicom u tom obliku označuje. Tada bi se po samom obliku imenice moglo pouzdano zaključiti da se ono što se označuje imenicom u jednini uvijek označuje kao jedno, a ono što se označuje imenicom u množini uvijek kao mnogo. U jeziku međutim u dosta slučajeva nije tako.

⁵ Nadovezujući se na razlikovanje izraza od sadržaja u jezičnom znaku, kako ga je načelno postavio de Saussure, pojmove 'oblik izraza' i 'oblik sadržaja', radi preciziranja navedenog odnosa, u lingvističku teoriju uvodi L. Hjelmslev u knjizi *Prolegomena teoriji jezika*.

⁶ Kao uvjet utvrđivanju postojanja kategorije broja u bilo kojem jeziku i Corbett (2000, 5) ističe pravilan suodnos značenja i oblika ("a regular correspondence of meanings and forms"). Mi bismo rekli pravilan suodnos oblika sadržaja i oblika izraza. Funkcija je pridruživanja oblika sadržaja obliku izraza oblik značenja. U našem slučaju pridruživanjem zbroja kao oblika sadržaja zbrojini kao obliku izraza dobiva se z b i r n o s t imenica kao oblik njihova značenja. Ta tri elementa: gramatički oblik, oblik sadržaja i značenje, kvalificiraju zbrojinu kao oznaku kategorije broja jednakovrijednu s ostalim oznakama.

Uz imenice označene kao *pluralia tantum* zbirne su imenice za to izuzetno dobar primjer⁷. Po jednodušnom mišljenju većine dosadašnjih istraživača, u zbirnih se imenica gramatički oblik, oblik izraza, s gledišta kategorije broja ne podudara s leksičkim oblikom, oblikom sadržaja koji se tim imenicama označuje. Tradicionalno je već uvriježeno shvaćanje da je zbirnim imenicama gramatički oblik u jednini, a sadržaj onoga što se njime označuje da je množinski. Pravo obilježje zbirnih imenica poznata je diskrepancija između singularnog oblika i pluralnog značenja, veli Lohmann (1929/31: 43). Po Lohmannu, ta diskrepancija počiva na nekoj vrsti prijenosa značenja s onoga što je pojedinačno na ono što je opće, i obratno, npr. zbirni pojam *mladež* za mnoštvo pojedinačnih mladih ljudi na koje se odnosi, s jedne strane, i u kojemu svaki od njih participira, s druge. Na tom načelu prijenosa značenja s pojedinačnoga na opće i s općega na pojedinačno u istom gramatičkom obliku temelji se semantička struktura zbirnih imenica.

To obilježje zbirnih imenica za hrvatski je jezik, oslanjajući se na Alvaresa, formulirao već Bartol Kašić 1604. u svojoj Gramatici: "Zbirna je ona koja i u jednini označuje mnoštvo, kao *puk, mnoštvo, cegliad*" (Katičić 1981: 47). Jedanput uočena, spoznaja je o nepodudarnosti gramatičkog oblika i oblika sadržaja zbirnih imenica u literaturi iskazivana na različite načine. Negdje se, kao u Kašića, ta nepodudarnost samo konstatira, kao specifikum zbirnih imenica, bez upuštanja u tumačenje razloga takvu stanju (Maretić 1899: 401; Peco 1956: 235; Ivić 1983: 11; Tafra 1989: 222; Babić 1998: 58), a drugdje se uočava i kao problem koji onemogućuje ujednačen opis imeničkog sustava nekog jezika s gledišta kategorije broja. Uviđa se da se u takvu sustavu zbirne imenice ne mogu na uobičajen način uklopiti u kategoriju broja označenu

⁷ O potrebi objedinjavanja problematike imenica označenih kao *pluralia tantum* i zbirnih imenica s gledišta kategorije broja, kao anomalnih pojava u jeziku koje treba posebno tumačiti, govori već M. Braun (1930: V). Pitanje anomalnosti dviju navedenih vrsta imenica s obzirom na kategoriju broja usput problematizira i B. Tafra (1989: 222), vraćajući se nakon stanovita vremena tom pitanju već s naslućivanjem njegova rješenja (Tafra 2000: 470): "Zbirne bi se imenice, pa i one na *-ad*, trebale obrađivati pod posebnom gramatičkom kategorijom, kategorijom zbirnosti, jer ona ima svoja i semantička, i sintaktička i morfološka obilježja koja dio imenica izdvaja od drugih. U hrvatskom jeziku kategorija broja ima dvije svoje gramatičke oznake: jedninu i množinu. Zbirne imenice pripadaju imenicama koje većinom imaju samo jedninske oblike, pa po tome ne mogu biti obuhvaćene tom kategorijom." Zanemari li se u navedenoj formulaciji robovanje naslijeđenim predrasudama o zbirnim imenicama (kao npr. onoj da je njihova gramatička kategorija zbirnost, i da su zbirne imenice u jednini), osnovna je ideja o njihovu metodološki valjanu opisu izrečena: zbirne se imenice ne mogu dobro opisati u kategoriji broja kojoj su oznake jednina i množina.

jedninom i množinom (Zeuss 1853: 299; Lohmann, 1929/31: 40–43; Braun, 1930: 27; Unbegaun, 1935: 262; Simeon 1959: I, 168; Stankiewicz 1986 (1983): 153–55; Degtjarev, 1982: 91–92, 1987: 59; Pranjković, 1984: 172; Silić, 1984: 106; Đorđević 1984: 140; Tafra: 2000, 470).

Singulativ umjesto singulara

Budući da se dominirajuća jedninsko-množinska shema kategorije broja ne pokazuje dovoljno prikladnim modelom za opis specifične gramatičko-semantičke strukture zbirnih imenica, umjesto oblika tzv. obične jednine i množine u opis se kategorije broja zbirnih imenica s vremenom uvodi različito drugo pojmovlje: kolektiv, singulativ (Zeuss 1853: 299; Lohmann 1929/31: 39; Grünenthal 1931: 137; Unbegaun 1935: 262; Degtjarev 1982: 94; Corbett 2000: 17–18, 156–7), kvaziplural, nomen unitatis (Lohmann 1929/31: 40), zbirna množina (Degtjarev, 1982: 95; 1987: 59; Pranjković 1984: 172; Babić 1998: 13, 60; HJS 1999: 265), zbirni plural (Stankiewicz 1986 (1983): 154; Cruse 1994: 2858), opći oblik jedinosti (Degtjarev 1982: 96), singulativna jednina (Pranjković 1984: 172), stvarna množina (Isaćenko 1961: 35, 38; Tafra 1989: 222), zajednička množina (Babić 1998: 16), realni broj (HJS 1999: 265), opći broj (Degtjarev 1982: 95; Corbett 2000: 9–19, 117), jedinstveni broj (Degtjarev 1982: 95), međubrojna kategorija (Braun 1930: 27) itd.

Navedeni i još mnogi njima slični termini zorno ilustriraju nedoumice oko izbora pravoga pojma kojim bi se s gledišta kategorije broja jednoznačno imenovalo ono što se označuje zbirnim imenicama. Svaki od navedenih pojmova iz nekoga svog aspekta upućuje doduše na problem o kojemu je tu riječ, ali nijedan nije pojmovno dovoljno precizan da ono što se označuje zbirnim imenicama unutar kategorije broja terminološki definira kao diskretan lingvistički entitet. Upravo zbog toga većina tih pojmova nije prikladna za opis gramatičke kategorije broja zbirnih imenica.

Jedan se termin ipak izdvaja od ostalih. To je pojam 'singulativ' ('singulativna imenica'), i njegove terminološke inačice: 'nomen unitatis', 'opći oblik jedinosti', 'singulativna jednina' i sl. U literaturi se singulativ definira kao oblik koji je s gledišta kategorije broja (i morfološki a pogotovo semantički) u opreci zbirnoj imenici. Tako bi npr. zbirnim imenicama *telad* i *snoplje* u opreci bili singulativi *tele* i *snop* itd. Bez obzira na to što tumačenje navedenoga pojma u različitim

autora nije ni dovoljno jasno ni sasvim adekvatno, njegovim je uvođenjem u lingvističku terminologiju, za označavanje onoga što je pojedinačno, umjesto pojma singulara, kojim se označuje ono što je jedno, u opisu kategorije broja zbirnih imenica učinjen velik napredak. Sa singulativom kao članom opreke zbirnim imenicama u kategoriji broja, npr. *lanad – lane, Hrvati – Hrvat*, u opisu je zbirnih imenica izdvojen oblik koji je za razumijevanje semantičke strukture tih imenica bitan. Kao opreku zbirnim imenicama, koje su “osobite po tome što ispred sebe imaju oznaku množine, a ne i oblik (za množinu)”, pojam singulativne imenice, imenice za pojedinačnost, prvi, u gramatici keltskoga jezika, upotrebljava J.-K. Zeuss (1853: 299).

Od njega taj pojam, dajući mu prednost pred Lohmannovim terminom ‘nomen unitatis’, preuzima Unbegaun (1935: 262) u opisu rusko-ga jezika iz 16. stoljeća: “Osim kategorija množine i jednine, koje služe izražavanju opreke između mnoštva i pojedinačnosti, postoje još, u staroruskom, druge dvije morfološke kategorije, namijenjene opreci između zbirnosti i pojedinačnosti: kolektiv i singulativ. Pojmovi kolektiv i singulativ relevantni su, pravo rekavši, semantički, posebno u ruskom, i, općenito, u slavenskim jezicima, gdje stječu stanovitu morfološku vrijednost”. Kao što se iz navedenoga vidi, odnos singulativa prema zbirnoj imenici ne ostvaruje se u okviru postojećih oznaka kategorije broja, jednine i množine, nego izlazi iz tog okvira i ostvaruje se u pojmovnom sustavu kategorije koju smo ovdje nazvali zbrojinom. Lohmann (1929/31: 39) singulativ (‘nomen unitatis’) definira kao “iz plurala izvedeni singular”⁸, naglašavajući razliku tog oblika prema obi-

⁸ Mi bismo tu definiciju precizirali, pomaknuvši je s morfološkoga plana na semantički, pa bismo rekli da je singulativ “iz mnoštva izvedena jedinost”, a ne “iz množine izvedena jednina”, kako se može razumjeti iz Lohmannove definicije, premda i sam Lohmann tu očito misli na množinu zbirne imenice kao oblik njezina sadržaja, a ne na množinu kao gramatički oblik. Lohmannu je u definiciji bilo važno naglasiti smjer izvođenja u određivanju odnosa singulativa prema zbirnoj imenici. I ta je ideja o izvođenju jedninskog oblika značenja iz množinskoga, gdje množinski oblik značenja jedninskomu prethodi, a ne obratno, za opis kategorije broja zbirnih imenica metodološki bitna. Čini mi se međutim da u određivanju odnosa singulativa prema zbirnoj imenici na jednom tipu imenica Lohmann griješi. Stare oblike tipa *Litva*, *Rusь* i sl. pretpostavlja kao zbirne imenice za narod i zemlju i iz njih izvodi singulative (“nomen unitatis”) tipa *Litvinь* i *Rusinь*. Mislim da se oblici tipa *Litva* i *Rusь* kao zbirne imenice mogu pretpostaviti samo kao imena za narod i da se samo iz oblika s tim značenjem mogu izvoditi singulativi tipa *Litvinь*, *Rusinь*. Kao nazivi za zemlju oblici tipa *Litva* i *Rusь* ne mogu imati zbirno značenje. Najbolje se ta razlika u kategoriji broja vidi na pluralnom obliku imena za narod i za zemlju. Oblik *Hrvati* kao ime za narod zbirna je imenica i iz nje se može izvesti singulativ *Hrvat*. Oblik *Hrvati* kao naziv za zemlju nije zbirna imenica nego imenica označena kao *pluralia tantum* i iz nje se ne može izvesti singulativ *Hrvat*.

nom singularu, koji kao opreku ima plural. Dakle, pored opreke jednina – množina, u opis se kategorije broja za zbirne imenice kao nužna uvodi i opreka kolektiv – singulativ.

Zbrojina prema jednini i množini

U nétom objavljenoj monografiji o broju (Corbett 2000), koja obuhvaća 250 jezika, u vezi sa zbirnim imenicama autor višekratno upozorava na zamršenu, neujednačenu i ponekad zbunjujuću terminologiju (Corbett 2000: 5,111). Tu se mogu naći i ovakve obeshrabrujuće formulacije: “Pojam ‘zbirni’ upotrebljava se na različite načine u različitim tradicijama; te su upotrebe tako različite da termin postaje gotovo neupotrebljiv” (Corbett 2000: 5,117).

I sam je Corbett svjestan metodoloških poteškoća koje pred njim iskrsavaju pri pokušaju sustavnog opisa zbirnih imenica s gledišta kategorije broja: “Za našu tipologiju moramo ustanoviti hoćemo li distributive i kolektive pretpostaviti kao vrijednosti izjednačene sa singularom, dualom i pluralom, ili kao podvrijednosti plurala, ili kao ni jedno ni drugo. Mi ćemo se skoncentrirati na morfološke označitelje, premda se i distributivnost i zbirnost jednako dobro mogu izraziti i analitički i leksički” (Corbett 2000: 111).

U pristupu kategoriji broja zbirnih imenica koji se ovdje predlaže broj se tih imenica ne pretpostavlja ni kao vrijednost izjednačena sa singularom, dualom i pluralom, ni kao podvrijednost plurala, nego se pretpostavlja kao posve nova vrijednost, koja uspostavlja specifične odnose s dosad ustanovljenim vrijednostima kategorije broja. Za razliku od općih imenica, tipa *list – listovi*, koje kao oblike kategorije broja imaju i jedninu i množinu, zbirne imenice imaju samo jedan oblik kategorije broja, zbrojinu, oblik kojim se ono što se njima označuje i u jednini i u množini označuje kao zbroj: *lišće, Hrvati* (narod).

Stoga se u opisu kategorije broja zbirnih imenica kao nuždan nameće odmak od jedninsko-množinske sheme te kategorije. To znači da je potrebno iz temelja promijeniti dosadašnju metodološku perspektivu opisa: jedninu i množinu napustiti kao opisno polazište i od zbirnosti se tih imenica kao njihova tipična značenja uputiti prema zbrojini kao njihovu specifičnu gramatičkom obliku.

Pretpostavljanje zbrojine kao relevantne oznake kategorije broja zbirnih imenica bilo je sve dosada metodološki onemogućeno jednom od zabluda o tim imenicama koja se u njihovu opisu gotovo kao postulat mehanički prenosila od jednog autora do drugoga. To je shvaćanje

da su zbirne imenice samo u jednini⁹ (Zeuss 1853: 299; Braun 1930: 16; Lohmann 1929/31: 43; Vinogradov 1947: 157; Brabec-Hraste-Živković 1954: 34; Peco 1956: 234; Stevanović 1966: 83; Barić i dr. 1979: 66; Pranjković 1984: 172; Babić i dr. 1991: 481; Raguž 1997: 4). Tako se npr. za hrvatski i srpski kao suvremene standardne jezike na osnovi konzultirane literature konstatira da u tim jezicima “zbirne imenice isključuju pojam množine kao oznake kategorije broja” te da su “pluralne zbirne imenice u njima nepoznate” (Mozdzierz 1994: 89). Od dominirajućega tumačenja da su zbirne imenice samo u jednini točno je jedino to da one zbirne imenice koje su u jednini zaista nemaju množine, pa su nužno samo u jednini, npr. *braća, slama, djeca, telad, lišće, voće*. Nije međutim točno to da zbirnih imenica uopće nema u množini.

Jednina zbirnih imenica tipa *braća, slama, djeca, telad, snoplje* i nije prava, tj. obična gramatička jednina, ona koja bi s odgovarajućim jedninskim sadržajem bila oblik gramatičke kategorije broja tih imenica. Ono što se imenicom u toj jednini označuje ne označuje se kao jedno koje pretpostavlja i mnogo. Jednina je imenica toga tipa samo analoška, po analogiji s općim imenicama u jednini, npr. *žena, kost, polje*, uspostavljena tu jedino kao gramatički oblik, bez povezanosti s jedninskim sadržajem¹⁰. Tom obliku jednine zbirnih imenica oblik je sadržaja zbroj. Zbrojem kao oblikom sadržaja zbirnih imenica jednina je kao oblik izraza tih imenica neutralizirana. Upravo zato u njoj kao “praznom” obliku ima mjesta za zbrojinu kao oblik izraza gramatičke kategorije broja zbirnih imenica u jednini: *braća, telad, snoplje*. Jednina tih imenica tu supostoji sa zbrojinom: jednina im je samo morfološki oblik, a zbrojina oznaka gramatičke kategorije broja.

Istraživanja pokazuju da u slavenskim jezicima jednina nije jedini morfološki oblik zbirnih imenica (Lohmann 1929/31: 48; Unbegaun 1935: 267, 280; Degtjarev 1982: 65–77, 1987: 60–63; Stankiewicz, 1986: 155; Mozdzierz 1994: 5, 10). To jednako vrijedi i za hrvatski jezik.

⁹ “Pogrešno je učestalo ponavljano shvaćanje da sve sh zbirne imenice pripadaju razredu singularnih formacija” (Mozdzierz 1994: 89). U tom kontekstu marginalne su i zanemarive u literaturi sporadične konstatacije da imenice na *-ad* “mogu imati i neke oblike u množini, što je neočekivano s obzirom na njihovo glavno značenje” (Peco 1956: 235).

¹⁰ Da bi u kategoriji broja opreka bila prava, mora biti semantički motivirana (Junković 1972: 144), a to znači da s odgovarajućim gramatičkim oblikom mora biti svezan i odgovarajući oblik sadržaja. S pretpostavljenim jedninskim oblikom zbirnih imenica, npr. *telad, snoplje, braća, djeca*, nije svezan i jedninski sadržaj. Zato je jednina kao član opreke u kategoriji broja za zbirne imenice metodološki irelevantna, ne postoji.

Premda su među slavenskim jezicima “pluralne zbirne imenice najkarakterističnije za bugarski, nešto manje za makedonski” (Mozdzierz 1994:10), u većoj ili manjoj mjeri takvih imenica ima i u ostalim slavenskim jezicima¹¹. To nisu samo imena naroda sa zbirnim značenjem, tipa *Hrvati*, *Rusi*, *Slaveni*, kojima se označuju pripadnici jednoga etnosa, bez obzira na spol i dob, nego i množinski oblici imenica kojima se ono što je njima označeno označuje kao pojam u kojemu su neutralizirani rod, broj i padež imenice, tipa *studenti*, *svatovi*, *putnici*, *prognanici*, uz zbirne brojeve: *petero studenata*, *osmero putnika*, *dvadesetero prognanika*.

Ni množina zbirnih imenica nije prava, tj. obična gramatička množina. Ono što se imenicom u toj množini označuje ne označuje se kao mnogo koje pretpostavlja i jedno. Kao i jednina, i množina je zbirnih imenica samo analoška, po analogiji s općim imenicama u množini uspostavljena tu jedino kao gramatički oblik, bez povezanosti s množinskim sadržajem. I njoj je oblik sadržaja zbroj: *mladenci*, *petorci*, *Hrvati*, itd. Zbrojem je kao oblikom sadržaja množina zbirnih imenica kao njihov gramatički oblik neutralizirana. Zato i u njoj kao “praznom” obliku ima mjesta za zbrojinu kao oblik izraza gramatičke kategorije broja zbirnih imenica u množini. I množina tih imenica tu postoji sa zbrojinom: množina im je samo morfološki oblik, a zbrojina oznaka gramatičke kategorije broja.

Polarizacija zbirnih imenica u slavenskim jezicima po oznakama kategorije broja na one koje su pretežno ili samo u jednini (ruski, poljski, češki, slovački, slovenski, hrvatski, srpski) i na one koje su pretežno ili samo u množini (bugarski, makedonski) rezultat je određivanja gramatičkoga broja tih imenica isključivo s gledišta njihovih morfološki utvrdivih oblika. Za utvrđivanje gramatičke kategorije broja takav je pristup tim imenicama jednostran i pogrešan. Osim morfološki utvrdiva oblika, za prepoznavanje je gramatičke kategorije broja bitno utvrditi i njezin semantički oblik. Kad se metodološki tako postave, odnosi se među oblicima u gramatičkoj kategoriji broja zbirnih imenica počinju strukturirati na nov način.

Zbrojina je kao oznaka kategorije broja za zbirne imenice tipična. U opis se kategorije broja zbirnih imenica mogla uvesti tek onda kad je poredbenim istraživanjem slavenskih jezika utvrđeno da osim u jednini zbirne imenice postoje i u množini. U takvim okolnostima jednina je

¹¹ Postoje zbirne imenice u jednini, u množini i hibridne zbirne imenice (“There are singular collectives, plural collectives and hybrid collectives”; Mozdzierz 1994: 10.)

zbirnih imenica kao njihov gramatički oblik relativizirana. Diskrepancija jedninskog oblika i množinskoga značenja nije se više mogla isticati kao bitna strukturna karakteristika zbirnih imenica. Morala se uzeti u obzir činjenica da se zbirnost može izricati i imenicama u množini.

Između jednine i množine kao gramatičkih oblika zbirnih imenica postoji specifičan odnos. Ti oblici nisu u značenjski uzajamno uvjetovanoj opreci da bi mogli biti oznake kategorije broja zbirnih imenica: zbirne imenice postoje ili samo u jednini, bez opreke prema množini, tipa *djeca, telad, lišće*, ili samo u množini, bez opreke prema jednini, tipa *mladenci, petorci, Hrvati*. Ono što zbirne imenice u jednini sa zbirnim imenicama u množini povezuje u skupinu imenica s istom oznakom kategorije broja nisu jednina i množina kao njihovi gramatički oblici, nego upravo njihova neutralizacija.

Kako je već rečeno, ta je neutralizacija uvjetovana zbrojem kao tipičnim oblikom sadržaja zbirnih imenica. Taj je oblik za zbirne imenice u jednini i zbirne imenice u množini jednak. Iz tog se oblika sadržaja neutralizacijom jednine i množine izvodi zbrojina kao gramatički oblik kategorije broja zbirnih imenica i u jednini i u množini. Između jednine i množine zbirnih imenica, koje se morfološki mogu utvrditi, a kao oznake nisu u opreci, ima dakle mjesta za još jednu oznaku kategorije broja, zbrojinu, koja zbirne imenice u jednini i zbirne imenice u množini s gledišta kategorije broja objedinjuje u posebnu skupinu imenica, takvu u kojoj su jednina i množina kao oznake kategorije broja neutralizirane¹².

Zbrojina kao oblik gramatičke kategorije broja nije u značenjski relevantnoj opreci ni prema jednini ni prema množini. Kad bi kao oznaka kategorije broja zbirnih imenica bila u opreci prema jednini, ne bi mogla biti u jednini. A jest: *telad, snoplje, lišće, djeca, braća* itd. Kad bi, s druge strane, bila u opreci prema množini, ne bi mogla biti u množini. A jest: *prognanici u petero prognanika, prosvjednici u troje prosvjednika, Hrvati u četvero Hrvata* itd.

Opći broj

I uvid u jezičnopovijesni razvoj zbirnih imenica u indoevropskom i praslavenskom jeziku (Degtjarev 1982: 93–96) pokazuje da se označi-

¹² O ideji neutralizacije broja u zbirnih imenica v. Pranjković (1984: 175) i HJS (1999: 265). U literaturi koja se ovdje navodi ta ideja nije nažalost uzeta kao polazište u tumačenju kategorije broja zbirnih imenica.

vanje zbirnosti u starijim stadijima jezika odvijalo izvan gramatičkih mogućnosti kategorije broja koje su zadane odnosom jednine i množine. “Podrijetlo zbirnosti pada u doflektivno stanje razvoja jezika” (Degtjarev 1982: 92). To znači da zbirne imenice od samoga početka oblike jednine i množine nisu mogle imati kao oznake kategorije broja. Gramatički su te imenice pripadale kategoriji općega broja (Degtjarev, 1982: 93–96, Corbett 2000: 117).

To je takav broj u kojemu se jednina imenice od množine gramatičkim oblikom ne razlikuje. Ono što je imenicom označeno, u tom se broju jednim oblikom označuje i kao mnogo i kao jedno. Tako npr. prasl. oblik **leudis* ima dva značenja: zbirno-množinsko ‘ljudi’ i jedninsko ‘čovjek’, koja se razlikuju jedino situacijski (Degtjarev 1982: 93). Takvih primjera ima više. U staroalbanskom imenice ž. roda s formantom -*ë* izražavaju u obliku općega broja i pojedinačnost i mnoštvo, npr. *bletë* ‘pčelinji roj’ i ‘pčela’ (Degtjarev 1982: 95).

Tipična je karakteristika zbirnih imenica upravo to, da posebnim međubrojnim gramatičkim oblikom, koji nije ni jednina ni množina, nego zbrojina, na specifičan način, u zbroju, u isti mah izražavaju i jedno i mnogo: *telad*, *tršje*, *svatovi*, *Hrvati*. Od najstarijeg stanja razvoja jezika takav su položaj “međubrojne kategorije” (ni u jednini ni u množini) u kategoriji broja zbirne imenice zadržale sve do danas. Stoga se s pravom može reći da je ovdje uvedena zbrojina kao oblik kategorije broja zbirnih imenica pojmovno najbliža onome što se u literaturi o gramatičkom broju definira kao opći broj (Degtjarev, Corbett). Odnos jednoga prema mnogomu i obratno u zbirnih se imenica ne uspostavlja, kao u općih, u okvirima jednine i množine, nego u okvirima općega broja.

U literaturi se razlikuje leksički način izražavanja zbirnosti od morfološkoga (Lohmann 1929/31: 37, 206; Braun 1930: 16–17; Pranjković: 1984, 171; Raguž 1997: 4; Corbett 2000: 111, 117). U leksičkome zbirnost je sadržana u semantičkoj strukturi same imenice (*slama*, *družina*, *narod*, *mladež*, *stanovništvo*), a u morfološkome se izražava određenim morfemom (*snoplje*, *telad*, *dječurlija*) itd. Smatra se da je “morfemski izražena zbirnost u izravnijoj relaciji prema kategoriji broja” (Pranjković 1984: 171) od leksički izražene zbirnosti.

Uvođenjem zbrojine kao oznake kategorije broja zbirnih imenica podjela se zbirnosti na leksički i morfemski izraženu zbirnost dokida. Zbrojina se kao oblik kategorije broja zbirnih imenica jednako odnosi i na imenice s leksički izraženom zbirnošću (*slama*, *družina*, *mladež*,

narod, stanovništvo) i na imenice u kojih je zbirnost izražena morfološki (*snoplje, telad* itd.), jednako na zbirne imenice u jednini (*slama, janjad, lišće*), kao i na zbirne imenice u množini (*Hrvati, svatovi, radnici, supružnici*). Inzistira li se na razdvajanju leksičkoga od morfološkoga načina označivanja zbirnosti, propušta se mogućnost da se zbirnost zbirnih imenica s gledišta kategorije broja modelski pretpostavi i opiše kao cjelina. Razlike u leksičkom i morfološkom načinu izražavanja zbirnosti valja međutim i dalje zadržati u opisu zbirnih imenica s gledišta tvorbe riječi i razvrstavanja po određenim semantičkim skupinama, ali ih za opis zbirnih imenica s gledišta kategorije broja treba odbaciti.

Imenice u množini uz zbirne brojeve u jednini

Kad se imenice muškoga roda u genitivu množine upotrebljavaju uz zbirne brojeve srednjega roda u jednini, tipa *dvoje, troje, petero*¹³ itd., npr. *troje putnika, četvero štenaca, petero studenata, sedmero Hrvata* itd., tada ti brojevi svojom zbirnom semantikom neutraliziraju množinske oblike imenica kao oznake kategorije broja i pretvaraju ih u oblike zbrojine. Imenice uz takve brojeve tada su zbirne imenice, a ne opće imenice u množini. Imenica u množini uz zbirni broj, tipa *petero studenata*, množinu ne može imati kao oznaku kategorije broja, nego samo kao morfološki oblik. Njezina je oznaka kategorije broja u tom gramatičkom kontekstu samo zbrojina. Množinu kao oznaku kategorije broja množinski oblik *studenata* može imati jedino u gramatičkom kontekstu s glavnim brojem, u izrazu *pet studenata*. Zbirnost imenica u množini uz zbirne brojeve nije dakle uvjetovana morfološki, gramatičkim oblikom množine, nego semantički, zbirnim brojem.

Premda su morfološki jednaki, množinski su oblici imenice u izrazima *petero studenata* i *pet studenata* s gledišta kategorije broja dva različita oblika: zbrojinski i množinski. Ta dva oblika u kategoriji broja uspostavljaju i dvije različite gramatičko-semantičke paradigme. Jed-

¹³ Upotrebu tih oblika Maretić (1963: 229) definira ovako: "Još ima jedna vrsta brojnih imenica: dvoje (oboje), troje, četvero, petoro, šestoro... desetoro...petnaestoro. Te se riječi upotrebljavaju: 2. kad su čemu živu pomiješani rodovi." Ta je definicija u više elemenata neprecizna. Prvo, ne upotrebljavaju se brojevi uz imenice, nego obratno, imenice uz brojeve. Drugo, u definiciji se rod neopravdano poistovjećuje sa spolom. Treće, uz zbirne se brojeve mogu upotrebljavati i imenice za neživo, npr. *šestero očiju bolje vidi, osmero ušiju bolje čuje, troje jaja* itd.

na je zbrojinska (*studenti* – *student*), i u njoj su jednina i množina kao oznake kategorije broja neutralizirane, a u opreci unutar zbroja kao oblika sadržaja zbirnih imenica ostaju samo semantički oblici mnoštva (*studenti*) i jedinosti (*student*). Druga je jedninsko-množinska (*student* – *studenti*), i u njoj su jednina i množina kao oznake kategorije broja oprekom aktualizirane: prvom se označuje jednost, drugom mnogost. U morfološki istom obliku množine (*studenti*) dvije se imenice, opća i zbirna, u dvama različitim gramatičkim kontekstima, s dvije različite oznake kategorije broja, zbrojinom i množinom, uzajamno isključuju. Zbirna imenica *studenti* u množinskom obliku i oblik *studenti* kao množina jedninskog oblika opće imenice *student* dva su gramatički homonimna oblika.

Množinskom se obliku *studentata* iz zbrojinske paradigme *studenti* – *student* u izrazu *petero studentata* kao oblik sadržaja pridružuje zbroj, a množinskom obliku *studentata* iz jedninsko-množinske paradigme *student* – *studenti* u izrazu *pet studentata* izbrojena količina. Množinski je oblik *studentata* iz jedninsko-množinske paradigme u značenjskoj opreci prema jednini: *student* – *studenti*, a množinski oblik *studentata* iz zbrojinske paradigme te opreke nema. Taj je oblik s gledišta kategorije broja definiran drugim tipom opreke: oprekom zbirne imenice *studenti* prema singulativu *student*. U jedninsko-množinskoj paradigmi *student* – *studenti* jedninski je oblik *student* kao član opreke prema množini opća imenica, a u zbrojinskoj paradigmi *studenti* – *student* oblik *student* to nije. Taj je oblik tu samo singulativ zbirne imenice *studenti*, pretpostavljen za opis jedinosti onoga što se njome označuje, i ne pripada prirodnom jeziku, nego isključivo lingvističkom metajeziku.

U literaturi o broju utvrđeno je da postoji množina koja se kao oblik može odvojiti od jednine, tzv. “odvojena množina” (Degtjarev 1987: 59–61), npr. *student* – ***studenti***, *studentica* – ***studentice*** itd., i množina koja se od jednine kao oblik ne može odvojiti, tzv. “zbirna množina”, npr. *telad*, *lišće*, *studenti*, *Hrvati* itd. Za razlikovanje tih dviju vrsta množine, odvojene i zbirne (množinske i zbrojinske), razlikuju se i dvije vrste brojeva uz koje dolaze imenice s tim dvjema množinama: količinski i zbirni brojevi¹⁴ (Degtjarev 1987: 59–61). Količinski su glavni brojevi, tipa *pet*, *šest*, *sedam* itd., i uz njih dolaze i s njima se slažu imenice u tzv. običnoj ili odvojenoj množini, npr. *šest putnika*, *pet studentata*, a zbirni su brojevi brojevi tipa *dvoje*, *troje*, *petero* itd., i uz njih

¹⁴ Ponegdje se ti brojevi u istoj funkciji razlikuju kao osnovni i zbirni (Milanović 1963: 52).

dolaze i s njima se slažu imenice u množini koje imaju zbirno značenje, kojima se ono što je njima označeno označuje kao zbroj, npr. *troje putnika, petero studenata*. U množinskom obliku imenice uz količinski broj, tipa *pet studenata*, brojem se *pet* označuje izbrojena količina onoga što je označeno imenicom i kao član opreke u gramatičkoj kategoriji broja pretpostavlja se jedninski oblik imenice: *student – studenti (jedan student – pet studenata)*. S druge pak strane, u množinskom obliku imenice uz zbirni broj, tipa *petero studenata*, brojem se *petero* ne označuje izbrojena količina onoga što je označeno imenicom, i u opreci se prema množinskom obliku ne pretpostavlja jedninski oblik imenice, tipa *student – studenti*, nego se tim brojem označuje neizbrojiv zbroj onoga što je označeno imenicom, i u opreci se prema obliku mnoštva u zbroju pretpostavlja oblik jedinosti: *studenti – student*.

U gramatičkom kontekstu množinskog oblika imenice s količinskim brojem, tipa *pet studenata*, pouzdano se zna da je riječ o pet muških osoba koje su studenti, odnosno o pet osoba označenih imenicom muškoga roda, a u gramatičkom kontekstu množinskog (zbrojinskog) oblika imenice sa zbirnim brojem, tipa *petero studenata*, pouzdano se zna da nije riječ samo o muškim nego i o ženskim osobama. Ne zna se međutim koliko kojih ima, pa se stoga o njima i ne može govoriti kao o izbrojenoj količini, nego samo kao o neizbrojivu mnoštvu označenu zbirnim brojem *petero*¹⁵. U množinskim oblicima imenica “zbirna” se i “odvojena” množina međusobno i razlikuju po tome što se imenice sa zbirnom množinom upotrebljavaju samo uz zbirne (*petero prognanika, sedmero učenika*), a imenice s odvojenom množinom samo uz količinske brojeve (*pet prognanika, sedam učenika*)¹⁶. Uz zbirni broj ne može doći množinski oblik imenice u semantičkoj strukturi kojega se ne može pretpostaviti zbirnost, npr. **troje mladića, *petero djevojaka*, ali može *desetero jaja* (ako je riječ o jajima različitih svojstava)¹⁷.

U kontekstu s ovdje izloženim razlikovanjem upotrebe imenica u množini sa zbirnim i količinskim brojevima, ne možemo se složiti s Braunom (1930: 91–3) u tvrdnji da je razlika u upotrebi između jednih

¹⁵ Okolnost da zbirne imenice “ne mogu biti upotrijebljene s jednostavnim brojevima navela je neke učenjake da povjeruju kako je nedostatak numeričke kvantifikacije jedno od najvažnijih svojstava zbirnih imenica” (Mozdzierz 1994: 4).

¹⁶ “Od samoto značene na zbirnata množina (...) proizleguvala deka ta ne se upotrebuva so broevite” (Koneski 1986: 132). Slično Švedova (1970: 323–26), Maslov (1982: 131), Azarh (1984: 159).

¹⁷ Reći će se *Kupio sam deset jaja* (ne *desetero*) ili *Kokoš je snijela deset jaja*, ali *Za svoju sam zbirku skupio već desetero jaja*.

i drugih samo stilističke naravi. Kao što se iz rečenoga razabire, riječ je tu o dvije različite paradigme gramatičke kategorije broja: zbrojinskoj i jedninsko-množinskoj.

U zbrojinskoj paradigmi *studenti* – *student* singulativom je *student* označena jedinstvo onoga što se označuje zbirnom imenicom *studenti*. Premda je singulativni oblik *student* u jednini, ono što se njime označuje iz opreke se prema zbirnoj imenici ne označuje kao jedno, kao pojedinačan cjelovit predmet koji se može brojiti, nego se označuje kao jedino, kao jedinstven cjelovit pojam koji je nebrojiv. Jedinošću onoga što se singulativom označuje njegova je morfološki utvrdiva jednina kao oblik kategorije broja neutralizirana. Time taj oblik gubi odnos prema množini kao oznaci kategorije broja i zadržava još samo odnos prema zbirnoj imenici u množini, postaje sastavni dio njezine gramatičko-semantičke paradigme.

Sadržaj koji se označuje kao jedinstven cjelovit pojam gramatičkom obliku kojim se označuje dokida rod, broj i padež. Stoga se sadržaj koji se takvim oblikom označuje jednako može odnositi na ono što je označeno imenicama svih triju rodova, muškim, ženskim i srednjim, obaju brojeva, jedninom i množinom, i bilo kojim od padeža, imenicom izvan morfološki utvrdive deklinacijske paradigme. Padež u kojemu se takav oblik upotrebljava prestaje biti morfološki i postaje semantički utvrdiva veličina. Tada jezični oblik s takvom specificiranom upotrebom, označujući ono što je njime označeno kao pojam, može dobiti oblik zbrojine kao oznaku kategorije broja, kako se vidi iz primjera *petero prognanika*. U zbrojini kao obliku gramatičke kategorije broja razlika se među imenicama po rodu i broju neutralizira. Oblik *petero prognanika* u svim je padežima deklinacijske paradigme jednak.

Neutralizacija se roda i broja manifestira u posebnom obliku srednjega roda i općega broja, koji nisu definirani morfološki nego semantički. S morfološki se definiranim srednjim rodovima takav neutralizirani srednji rod podudara samo u nekih tipova imenica, npr. *snoplje*, *gorje*, *lišće* itd. Gdje semantički srednji rod ne prati i morfološki srednji rod, kao u izrazu *petero prognanika*, izraz je semantičkoga srednjega roda zbirne imenice u množini, *prognanika*, zbirni broj *petero*¹⁸.

Ono što je tu označeno zbrojinskim oblikom imenice u množini jednako se u zbroju kao obliku sadržaja te imenice odnosi i na ono što se može označiti imenicom muškoga i na ono što se može označiti

¹⁸ Zato valja reći *ovo petero prognanika*, a ne *ovih petero prognanika*, kao i *ovih pet prognanika*, a ne *ovo pet prognanika*. V. o tome i Barić 1972/73: 24.

imenicom ženskoga i na ono što se može označiti imenicom srednjega roda¹⁹, i na ono što se može označiti imenicom u jednini ('prognanik', 'prognanica') i na ono što se može označiti imenicom u množini ('prognanici', 'prognanice'). Sve je to kao semantički specifičan oblik zbroja našlo svoj izraz u zbrojinskom obliku *prognanika* uz zbirni broj *petero*. Za razliku od množine, koja pretpostavlja diskretno razlikovanje po rodu i broju imenica koje su njome obuhvaćene, s paradigmama tipa *prognanik – prognanici* i *prognanica – prognanice*, zbrojina kao oblik kategorije broja u izrazima tipa *petero prognanika*, *sedmero štenaca*, *osmero studenata* to razlikovanje po rodu i broju ne pretpostavlja. Zbrojinskim oblikom imenice to je razlikovanje neutralizirano.

Zbrojinski oblik imenice neutralizira oznake svih triju rodova i obaju brojeva upravo zato da bi pojmovnim apstrahiranjem u kondenziranu izrazu mogao označiti sve ono što je imenicama s tim oznakama označeno. U zbrojinskom obliku imenice u izrazu *petero prognanika* u zbroj se kao oblik njezina sadržaja ne unosi ono što je imenicom označeno kao cjelovit pojedinačan predmet, jedan ili mnogo ('prognanik' i 'prognanica', 'prognanici' i 'prognanice'), nego ono što je imenicom označeno kao jedinstven cjelovit pojam ('prognanik'), nadređen podjeli imenica po rodu i broju i za živo osoba po spolu²⁰.

Mnoštvo i jedinstvo

Da bi se ono što je zbirnom imenicom označeno našlo u zbroju, kao obliku sadržaja zbirne imenice, nužno je da sadrži semantičke elemente koji mogu ući u zbroj. Kao što je već rečeno, u onome što se zbirnom imenicom označuje to su elementi jedinstva i mnoštva. Kao poseban oblik sadržaja zbirnih imenica s gledišta kategorije broja zbroj se dakle sastoji od dvaju stalnih semantičkih oblika onoga što se imenicom označuje: jedinstva i mnoštva. Odnos je među tim oblicima u zbroju organiziran po načelu sinagoge: *pars pro toto*, i obratno (Potebnja 1899: III, 33; Lohmann 1929/31: 50; Degtjarev 1982: 68). Kako zbirne imenice u svojoj morfološkoj strukturi nemaju gramatičke opre-

¹⁹ Neutralizacija je opreke po rodu u zbirnih imenica već uočena u relevantnoj literaturi: "Zbirne imenice označuju samo zbir ili količinu u zbiru predmeta nemajući nikakve veze sa naročitim rodnom imenica" (Belić, 1922–23: 79). V. o tome i Milanović (1963: 52, 56) te Pranjković (1984: 172).

²⁰ "Zbirne imenice označuju pojmove, koji nisu strogo određeni upravo zato, što se ne pomišlja ni na broj ni na kvalitetu članova ili predmeta, koji skup ili gomilu čine" (Brabec-Hraste-Živković 1954: 34).

ke jednina – množina, opreka je jedinstvi i množtvu u zbroju sadržana u njihovu samo jednom gramatičkom obliku, obliku zbrojine, neovisno o tome nalazi li se zbirna imenica u jednini ili u množini: *slama, djeca, braća, telad, snoplje; svatovi, Hrvati, studenti, prognanici* itd. Ono što se tim zbirnim imenicama označuje označuje se kao množstvo u jedinstvi i jedinstvo u množtvu onoga što je svakom od njih označeno kao leksemom. Opreka množtvu i jedinstvi u zbroju kao obliku sadržaja zbirnih imenica čini njihovu temeljnu semantičku paradigmu.

Da bi semantički odnos jedinstvi i množtvu u zbroju kao obliku sadržaja zbirne imenice bio metodološki transparentan, u opis se tih imenica s gledišta kategorije broja uvodi pojam singulativa. Singulativ je oblik kojim se u morfološki relevantnoj opreci prema zbirnoj imenici (*telad – tele, Hrvati – Hrvat*) ilustrira semantički odnos množtvu (*telad, Hrvati*) i iz nje izvedene jedinstvi (*tele, Hrvat*). S gledišta kategorije broja singulativ nije samostalan leksem, nego tek pretpostavljeni oblik sadržaja zbirne imenice. Kao singulativima, oblicima se *tele* i *Hrvat* označuje jedinstvo onoga što je označeno zbirnim imenicama *telad* i *Hrvati*, dakle ‘tele’ kao pojam i ‘Hrvat’ kao pojam.

No oblici *tele* i *Hrvat* nisu samo singulativi zbirnih imenica *telad* i *Hrvati*, nego su i samostalni leksemi koji izvan ovdje opisanoga konteksta u jeziku funkcioniraju kao opće imenice. Tada te imenice više ne pripadaju zbrojinskoj paradigmi zbirnih imenica, nego kao oblike kategorije broja imaju jedninu i množinu: *tele – o* i *Hrvat – Hrvati*. Sadržaj koji se njima označuje, tada se više ne označuje kao nebrojiv pojam, nego kao brojiv predmet.

U skladu s rečenim valja voditi računa da se singulativ kao semantički oblik zbirne imenice pojmovno ne poistovjeti s oblikom opće imenice u jednini kao samostalnim leksemom koji s gledišta kategorije broja čini opreku s oblikom imenice u množini, npr. *snop – snopovi*. Kako se s gledišta kategorije broja iz oblika *snop* kao opće imenice u jednini ni po obliku ni po značenju zbirna imenica *snoplje* ne može izvesti, a oblik je *snop* kao singulativ te imenice, upravo obratno, iz nje izveden, u opisu je zbirne imenice pogrešno tvrditi da je npr. *snoplje* zbirna imenica od *snop* (kako kao načelno prihvaćen postupak za zbirne imenice stoji u većini rječnika i drugdje u literaturi). Odnose među oblicima u kategoriji broja valja razlikovati od odnosa među oblicima u tvorbi riječi.

Opis odnosa množtvu i jedinstvi u literaturi je već anticipiran u jednoj od definicija značenja zbirne imenice, koja glasi: “*junad* znači ‘sve ono što je june’ isto onako kao što i *lišće* znači ‘sve ono što je list’ a što se uzima zajedno” (Peco 1956: 234). Zbirne imenice *junad* i *lišće* tu

ilustriraju mnoštvo, a njihovi singulativi, *june i list*, jedinstvo onoga što je zbirnim imenicama označeno. Spoj mnoštva i jedinstva u zbirnim oblicima *junad i lišće* čini njihov zbroj kao oblik sadržaja, a neutralizacija jednine tih oblika zbrojinu kao oblik izraza. U semantičkoj formuli “sve ono što je june” i “sve ono što je list” ‘june’ i ‘list’ ne označuju se kao jedinke, pojedinačni predmeti koji se mogu brojiti, nego kao jedinstveni pojmovi, koji su, u svojoj jedinstvu, nebrojivi.

Po analogiji sa zbirnim imenicama u jednini mogu se definirati i zbirne imenice u množini: množinski oblik *Hrvati* kao zbirna imenica znači ‘sve ono što je Hrvat’. Nužno je, da se izbjegnemo nesporazumi, ovdje još jedanput izričito naglasiti da značenje zbirnih imenica (‘sve ono što je june, list, Hrvat’) ne polazi od odredbe pojedinačnosti (predmetnosti) sadržaja koji je njima označen, kako se u literaturi najčešće tumači, nego polazi od odredbe jedinstva (pojmovnosti) sadržaja koji je njima označen.

Cjelina koja se zbirnom imenicom označuje, kao zbroj mnoštva i jedinstva, u jednom se gramatičkom obliku, obliku zbrojine te imenice, i može označiti zato što se polazi od jedinstva a ne od jednosti onoga što se označuje imenicom u jednini kao singulativom. Kad bi se polazilo od jednosti onoga što se označuje imenicom u jednini kao singulativom, npr. *list*, ne bi se, kao rezultat prijenosa značenja s pojedinačnoga na opće, mogla dobiti zbirna imenica, nego imenica u množini, npr. umjesto imenice *lišće* množinski oblik *listovi*.

U zbroj kao oblik sadržaja zbirne imenice označen zbrojinom može dakle ući samo ono što je singulativom označeno kao jedino, nikako ono što je imenicom u jednini označeno kao jedno. Spoj jednosti s mnogošću, jedno po jedno, daje gramatički oblik množine: *listovi*, a spoj jedinstva s mnoštvom gramatički oblik zbrojine: *lišće*. Između jednosti označene jedninom opće imenice i jedinstva označene singulativom zbirne imenice razlika je na prvi pogled zanemariva, pa ju se u opisima rijetko i ističe, ali je za razumijevanje semantičke strukture zbirnih imenica i za razlikovanje “zbirne” (zbrojinske) od “odvojene” (obične) množine od nezaobilazne važnosti.

Zbrojina prema singulativnoj jednini i zbirnoj množini

Bilo je pokušaja da se gramatički broj zbirnih imenica opiše modelski (Pranjeković 1984), i time čvršće smjesti u sustav kategorije broja s

ostalim skupinama imenskih i glagolskih riječi. Premda na dobrom putu, takvi su pokušaji ostali na pola puta, ne uspijevajući upotrijebljenim pojmovljem terminološki precizno identificirati odnose u kategoriji broja zbirnih imenica.

Pranjковиć dobro uočava problem neuklopljenosti zbirnih imenica u postojeće oznake kategorije broja, jedninu i množinu, i pokušava ga razriješiti uvođenjem u opis modificiranih oznaka: singulativne jednine i zbirne množine, za odnos tipa *tele – telad*, *snop – snoplje*. Pojam je ‘zbirna množina’ pritom upotrijebljen za oznaku gramatičke kategorije broja zbirnih imenica tipa *telad*, *snoplje*, a pojam ‘singulativna jednina’ za oblik koji je zbirnoj imenici u opreci: *tele*, *snop*.

Predloženi je model opisa načelno dobro postavljen. No u tumačenju pojmova zbirne množine i singulativne jednine Pranjковиć nije dovoljno izričit. Prvo, singulativ valja promatrati kao oblik koji je u opreci prema zbirnoj imenici sekundarno iz nje izveden (Zeuss, Lohmann, Unbegaun, Degtjarev), a ne kao oblik koji je primaran i iz kojega se izvodi zbirna imenica. Singularizacija nije uvjet stvaranju zbirnih imenica, nego tehnika njihova opisa s gledišta kategorije broja. Da bi se ta metodološki važna okolnost naglasila, u prikazu odnosa singulativa prema zbirnoj imenici predloženu paradigmatu tipa *tele – telad* valja okrenuti u *telad – tele*.

Budući da singulativ kao sekundarno iz zbirne imenice izveden oblik nije dio prirodnoga jezika i služi samo za to da se pomoću njega semantička struktura te imenice što bolje opiše, neprihvatljivo je govoriti o “imenicama kojima je svojstvena singulativna jednina”. Singulativ kao konstrukt nema samostalne opstojnosti, kao što je ima zbirna imenica, pa u jeziku ne postoje imenice kojima bi on mogao biti svojstven. U skladu s rečenim, ne može biti točno ni to da “takve imenice često imaju oba vida množine”, opću: *listovi*, i zbirnu: *lišće*. Opću i zbirnu množinu imenice nemaju zato što im je svojstvena singulativna jednina, nego imenica s općom množinom kao opreku ima jedninu koja nije singulativna: *list – listovi*, a imenica sa zbirnom množinom kao opreku ima singulativ: *lišće – list*.

Nadalje, razlika između singulativne (“jedinične”) i nesingulativne (“nejedinične”) jednine, nevidljiva u istom morfološki utvrdivu obliku (*snop : snop*), nije leksičke, nego isključivo semantičke naravi. Ako bi razlika među jedninskim oblicima u paradigmatu tipa *snop – snopovi* i *snoplje – snop* bila samo leksičke naravi, onda bi to bila dva različita leksema, a ti oblici to nisu. Riječ je tu o samo jednom leksemu, općoj

imenici *snop*, iz paradigme ***snop*** – *snopovi*, a u paradigmi sa zbirnom imenicom oblik *snop* nije leksem, nego njezin singulativ, semantički oblik jedinosti onoga što se njome označuje.

Za singulativnu i nejediničnu jedninu tvrdi se da “nema posebnih izraza koji bi bili svojstveni jednoj ili drugoj”. Na čisto morfološkoj razini razlike zaista nema, ali je na razini kategorije broja razlika golema. Isti jedninski oblik imenice ne može se bez promjene značenja kao član opreke naći u dvjema različitim paradigmama: ***snop*** – *snopovi* i *snoplje* – ***snop***. Riječ je tu o dva različita semantička položaja istoga jedninskog oblika *snop* u sustavu kategorije broja. U jednom je položaju taj oblik opća imenica u jednini kojom se označuje jednost, a u drugome je singulativ zbirne imenice kojim se označuje jednost.

Singulativni oblik jednine (*snoplje* – ***snop***) pripada zbrojini, a nesingulativni (***snop*** – *snopovi*) jednini koja je u opreci s množinom. To su dva različita sustava kategorije broja. Iz toga slijedi zaključak da razlika među singulativnom i nejediničnom jedninom ne proizlazi iz gramatičkog oblika imenice koji je morfološki utvrdiv, nego iz tipa opreke u kojoj se po kategoriji broja jedninski oblik nalazi i načina na koji se označuje ono što je njime označeno²¹.

Kao oblik kojim se označuje jednost onoga što je imenicom označeno, singulativna jednina nije brojiva (Pranjковиć 1984: 172), nego, upravo obratno, nebrojiva. Budući da se to što je zbirnom imenicom označeno njezinom oznakom zbrojine i u jednini i u množini označuje kao zbroj (*snoplje, telad, studenti, Hrvati*), kao “jedinstvena ukupnost u kojoj se pojedinačno ne razabira” (M. Ivić 1983: 12), to se s gledišta gramatičke kategorije broja ne može brojiti²². Iz zbroja kao oblika sadržaja zbirnih imenica jedno se gramatičkim oblikom jednine ne može izdvojiti i gramatički označiti kao brojiva jedinica, ona u semantičkoj strukturi koje se pretpostavlja i mnogo. Iz zbroja *snoplje* jedninom se *snop* ne može izdvojiti ono što bi bilo brojivo. A ne može se izdvojiti zato što brojiva jedninskog oblika kao oznake kategorije broja u strukturi zbrojinskog oblika imenice *snoplje* naprosto nema.

²¹ Iz usporedbe položaja riječi s gledišta kategorije broja u dvjema navedenim oprekama (*snop* – *snopovi* i *snoplje* – *snop*) više je nego očito da gramatička kategorija broja nije samo morfološka kategorija i da ju se ne može identificirati samo po morfološki utvrdivim oblicima riječi, nego se za njezino prepoznavanje u razlučivanju među različitim oznakama u opis moraju uvesti i semantički utvrdivi oblici riječi.

²² O nebrojivosti zbirnih imenica v. i Raguž (1997: 4).

Kao bitna semantička struktura zbirnih imenica zbroj nije raščlanjiv na sastavne dijelove koji bi se mogli brojiti. Matematički je princip zbrajanja iz njega isključen. U zbroju se kao obliku sadržaja zbirnih imenica ne zbraja ono što je označeno kao pojedinačan predmet, nego ono što je označeno kao cjelovit pojam. Za zbirne imenice to su semantički oblici jedinosti i mnoštva. Zbroj označen oblikom *telad* nije rezultat zbrajanja onoga jednoga što je označeno oblikom *tele* kao općom imenicom, nego onoga jedinoga što je označeno oblikom *tele* kao singulativom. Ono što je kao jedno označeno običnom jedninom, npr. *tele*, ne može ući u oblik zbroja zbirne imenice *telad*. U oblik zbroja zbirne imenice *telad* ulazi samo ono jedno koje je označeno kao jedino.

S gledišta kategorije broja zbrojinski su i jedninski oblik imenice međusobno nesumjerljivi. Zato je opreka tipa *tele* – *telad*, u kojoj se oblik *tele* shvaća kao opća imenica u jednini, za zbirne imenice i s gramatičkoga i sa semantičkoga gledišta nerelevantna. Umjesto da bitnu narav zbirnih imenica tumači, ta je opreka samo prikrija. Stoga je iz opisa zbirnih imenica s gledišta kategorije broja valja izostaviti. Oblik *tele* iz opreke prema obliku *telad* nije gramatički singular nego semantički singulativ, nije oblik jednine, nego oblik jedinosti.

Ono što se označuje singulativom *snop*, izvedenim iz zbirne imenice *snoplje*, s gledišta se kategorije broja ne označuje kao cjelovit pojedinačan predmet koji se može brojiti, nego kao jedinstven cjelovit pojam koji je nebrojiv. Suprotno tome, nesingulativna jednina, označujući ono što je njome označeno kao pojedinačan brojiv predmet, nije nebrojiva, nego, upravo obratno, brojiva: *snop* – *snopovi*. Iz množine *snopovi* jedninom se *snop* može izdvojiti i gramatički označiti kao jedno jezična jedinica koja je brojiva.

Pojam se 'zbirna množina' upotrijebilo, u nedostatku boljega, da se njime označi poseban tip množine u zbirnih imenica kao razlikovan prema tipu obične množine u općih imenica. Množina se zbirnih imenica od množine općih zaista razlikuje. Razlika je međutim među njima takve naravi da se te dvije množine s gledišta kategorije broja metodološki svrhovito međusobno ne mogu uspoređivati. Ako su zbirni oblici *telad*, *snoplje* u jednini, onda se u terminu 'zbirna množina' pojam 'množina' može odnositi samo na semantički aspekt tih oblika, na okolnost da se ono što se njima označuje ne označuje kao jedno nego kao mnogo u specifičnoj zbirnoj formi. Iz same upotrebe pojma 'zbirna množina' to međutim nije jasno. S druge se strane pojam 'množina' u općih imenica primarno odnosi upravo na gramatički ob-

lik imenice, a tek sekundarno i na sadržaj koji se imenicom u tom obliku označuje²³.

Očito je dakle da je termin 'zbirna množina' u sebi kontradiktoran, i stoga za opis gramatičke kategorije broja zbirnih imenica terminološki neprihvatljiv. U kontekstu u kojemu se termin 'množina' upotrebljava za gramatički oblik riječi neprimjereno je termin 'zbirna množina' upotrijebiti za morfološki oblik imenice u jednini kojim se označuje zbirnost, tipa *telad*, *snoplje*. Ondje gdje se, kao u zbirnih imenica, morfološki utvrdiv gramatički oblik i oblik sadržaja ne podudaraju, termin se 'množina' bez metodološki negativnih posljedica za opis kategorije broja ne može upotrijebiti. Od dvoznačnosti koja zbunjuje tada taj termin ne može spasiti ni dodavanje atributa 'zbirni'. Umjesto da u navedenom kontekstu dvoznačnost termina 'množina' razriješi, taj atribut u nj unosi još veću pojmovnu zbrku.

Da u nazivu 'množina' zbog značenjskoga preklapanja pojma ne bi bilo mjesta dvojbi radi li se o gramatičkom obliku imenice ili obliku sadržaja koji se njime označuje, i da ne bi došlo do zabune na što se kada termin 'zbirna množina' odnosi, samo na oblik sadržaja zbirnih imenica ili i na njihov gramatički oblik, svrhovitije je i metodološki čišće oblik sadržaja zbirnih imenica umjesto kao 'zbirna množina' označiti kao zbroj, a gramatički oblik koji je tom sadržaju izraz kao zbrojinu. To se jednako odnosi na zbirne imenice u jednini i na zbirne imenice u množini.

Pranjković tvrdi "da bi se, na primjer, morfem *ad* u primjerima tipa *telad* trebao promatrati kao gramatički morfem (označuje broj i rod) koji stoji u relaciji prema jedninskom morfemu *e/et*". Morfem *ad* jest gramatički morfem zbirnih imenica, ali ne za oznaku množine koja bi bila u opreci prema jednini označenoj morfemom *e/et*. U paradigmi tipa *tele* – *telad* nije riječ o gramatički relevantnom odnosu između jednine i množine, nego o semantički relevantnom odnosu između jedinosti i mnoštva, u zbroju kao obliku sadržaja zbirnih imenica kojih je gramatički izraz zbrojina²⁴. Sa strogo morfološkoga gledišta,

²³ Da bi se, zbog mogućih nesporazuma, oblik sadržaja i terminološki razlikovao od gramatičkog oblika, za ono što se u općih imenica kao oblik sadržaja označuje imenicom u gramatičkom obliku množine uvodi se kao termin pojam *m n o g o s t i* (Peti 1997: 219–220).

²⁴ U literaturi se ponegdje razlikuje dvojno značenje imenica na *-ad*: osnovno, "značenje kolektiva", i sekundarno, "značenje množine imenica srednjeg roda na *e-eta* koje označavaju mladunčad" (Peco 1956: 234). Po mišljenju navedenoga autora zbirne bi se imenice na *-ad* u prvom slučaju slagale s predikatima u jednini: *Telad pase*, a u drugom

morfem je *ad* jedninski: imenice su s tim morfemom u jednini ženskoga roda. Oblici tipa *telad* i *tele* ne pripadaju istoj paradigmi gramatičke kategorije broja, nego u dvama različitim kontekstima čine dvije samostalne paradigme te kategorije. Niti oblik *telad* kao član opreke može figurirati kao množina na razini gramatičke kategorije broja, niti oblik *tele* kao jednina te množine. S gledišta kategorije broja to su dva potpuno samostalna leksema.

Morfem *ad* gramatički je morfem za oznaku zbrojine. Ono što se imenicom s tim morfemom označuje, označuje se kao zbroj. Budući da oznaku kategorije broja ne pokazuje kao množinu, taj morfem ne može stajati u opreci s morfemom *e/et* kao jedninskim. Kad se u imenica tipa *telad ad* definira kao zbrojinski morfem, prestaje potreba definiranja njegova odnosa prema morfemu *e/et* kao jedninskomu. Jedninsko je množinski odnos među njima zbrojinom neutraliziran. U zbrojini kao obliku kategorije broja zbirnih imenica odnos među oblicima *telad* i *tele* nije gramatički odnos množine prema jednini, množinskoga morfema *ad* prema jedninskomu morfemu *e/et*, nego semantički odnos mnoštva prema jedinosti: *telad* – *tele*.

Imenici tipa *tele* morfem je *e/et* jedninski samo izvan navedenog odnosa, onda kad se ta imenica promatra kao samostalan leksem, koji kao opća imenica ne ovisi o zbirnoj imenici *telad*, i nema funkciju njezina singulativa. Tada je ta imenica u jednini, i ono što se njome označuje ne označuje se kao jedino koje je nebrojivo nego kao jedno koje je brojivo.

Pranjковиć tvrdi da je naziv 'zbirna imenica' upitan jednako kao i naziv 'pluralna imenica', koji se uostalom i ne upotrebljava. Valja međutim primijetiti da naziv 'zbirna imenica' nije upitan na isti način na koji je upitan naziv 'pluralna'. Izuzmu li se *pluralia tantum*, pluralni oblik imenice pretpostavlja singularni, te istoj imenici oboje ne može biti kvalifikacija. S druge strane, zbirna imenica u samo jednom morfološki utvrdivu obliku zbrojine ne pretpostavlja opreku slična

s predikatima u množini: *Telad pasu*. Po našem mišljenju, pretpostavljanje je dvojnosti semantičke strukture tih imenica i samo po sebi i u vezi sa slaganjem tih imenica s predikatnim riječima metodološki problematično. Ono što se tim imenicama označuje ne označuje se "kao kolektiv koji je raščlanjen na mnoštvo jedinki", nego "kao kolektiv koji je jedinstven skup" (Peco 1956: 235). Samo kad ima značenje jedinstvena skupa (mi bismo rekli zbroja) zbirna se imenica može slagati i s glagolom u jednini i s glagolom u množini. Iz pretpostavke o dvojnosti značenja navedenih imenica, zbirnoga i množinskoga, izveden je i problematičan pojam 'zbirna množina' kao naziv za oznaku kategorije broja tih imenica.

tipa, pa joj zbirnost ostaje jedina kvalifikacija. Zbog razlikovanja zbirnih imenica u jednini od onih u množini mogli bi se čak uvesti, kao operativni, pojmovi 'jedninska zbirna imenica' i 'množinska zbirna imenica'.

Nakon što termin 'zbirna množina' uvede kao ključni u tumačenje kategorije broja zbirnih imenica, Pranjković (1984: 175) na kraju svojega članka "kolebanja u slaganju po rodu i broju" zbirnih imenica objašnjava (i) činjenicom "što zbirna množina ipak nije 'prava' množina (nego neki vid neutralizacije po broju, nekakva 'množinska jednina' ili 'jedninska množina'". S tim konstatacijama ne samo da se slažemo, nego tu neutralizaciju po broju, i u jednini i u množini, držimo ključnom polazišnom točkom u tumačenju kategorije broja zbirnih imenica.

Zbrojina prema zajedničkoj množini

Osim pojma 'zbirna množina', za imenice u jednini, za opis se imenica u množini sa zbirnim značenjem upotrebljava i pojam 'zajednička množina' (Babić 1998: 16). I taj je pojam, kao i pojam 'zbirna množina', bolje zamijeniti pojmom zbrojina.

Oblik *starci*, s pretežnošću m. r., ne može biti "zajednička množina" jedninskih oblika *starac* i *starica*, jer svaki od tih oblika ima svoju množinu: *starci* i *starice*. Tim oblicima gramatički je oblik tipa *starci* zbrojina. Zbrojina *starci* takav je oblik koji nije množina samo oblika *starac*, a ne može biti ni množina oblika *starica*, premda oboje sadrži na specifičan način: neutralizacijom roda tih imenica i množine kao jedne od oznaka njihove kategorije broja. Tu nije riječ o "pretežnosti m. r." (Babić 1998: 15–16) nego o neutralizaciji obaju gramatičkih rodova. Oblik *starci* nije "imenica m. r." koja se upotrebljava "za množinu različitih rodova", nego zbirna imenica u kojoj su rod i broj neutralizirani.

Zbrojinskim oblikom *starci* dokida se lingvistički relevantan odnos prema jedninskom obliku m. r. *starac* i posredstvom singulativa *starac*, bez roda i broja, u novom se strukturiranju odnosa uspostavlja lingvistički relevantan odnos i prema obliku *starica*. Oblikom se *starci* kao "zajedničkom množinom" oblika *starac* i *starica* takav odnos prema obliku *starica* ne bi mogao uspostaviti. Taj se odnos posredstvom singulativa *starac* može uspostaviti jedino oblikom *starci* kao zbrojinom. Oblik *starci* množina je imenice muškoga roda samo s morfološkoga gledišta, a s gledišta je kategorije broja i roda to zbrojina imenice

bez roda u morfološki utvrdivu obliku množine koji je kao oznaka kategorije broja zbrojinom neutraliziran. To se pokazuje i mogućnošću njezine upotrebe uz zbirni broj: *dvoje staraca*.

Da bi se ono što se označuje oblicima *starac* i *starica* moglo naći u jednom gramatičkom obliku, obliku zbrojine: *starci*, oblicima se *starac* i *starica* kao razlikovne moraju dokinuti oznake roda i broja. Za oblik *starac* to znači dokidanje oznake muškoga roda, za oblik *starica* dokidanje oznake ženskoga roda, a za oba oblika dokidanje opreke među jedninom i množinom: *starac* – *starci* i *starica* – *starice*. Zbrojina je, u izrazu *dvoje staraca*, upravo taj gramatički oblik u kojemu se jedninskim oblicima *starac* i *starica* dokidaju oznake kategorije roda, muški i ženski, i oznake kategorije broja, jednina i množina. Srednjim se rodom u izrazu *dvoje staraca* tada označuje bezrodnost imenica koje su njime obuhvaćene, a zbirnim brojem *dvoje* zbroj onoga što je u morfološki utvrdivu obliku množine njima označeno.

Osim uz zbirne brojeve, oblik zbrojine imenice mogu dobiti i uz zbirne priloge tipa *puno*, *mnogo*, *mnoštvo* itd. u izrazima kao što su *mnogo studenata*, *puno prosvjednika*, *mnoštvo Hrvata* itd. Navedeni se prilozi u tradicionalnoj gramatici tretiraju isključivo kao količinski, s upotrebom imenica u množini uza se. No osim količinske ti prilozi mogu imati i zbirnu funkciju. Stoga su izrazi s njima nerijetko dvoznačni. Tako se npr. oblik *studenata* u izrazu *mnogo studenata* dosada tumačio samo kao oblik množine. Taj se oblik međutim može tumačiti i kao oblik zbrojine, u gramatičkom kontekstu kakav je npr. ovaj: *Na prosvjed je došlo mnogo studenata. Petero ih je privedeno u policijsku postaju*. Tu se po zbirnom broju *petero* u drugoj rečenici može zaključiti da je u izrazu *mnogo studenata* u prvoj rečenici oblik *studenata* u gramatičkom obliku zbrojine, a ne u gramatičkom obliku množine.

Imenice u množini uz zbirne brojeve u množini

Osim uz zbirne brojeve u jednini, tipa *troje*, *četvero*, *petero*, *šestero* itd., množinski se oblici imenica mogu upotrebljavati i uz zbirne brojeve u množini (Maretić 1899: 226; Belić, 1932: 80; Florschütz 1940: 68; Raguz 1997: 356, s napomenom da je “rijetko u praksi”), tipa *troji* (*troja*, *troje*), *četveri* (*četvera*, *četvere*), *petori* (*petora*, *petore*), *šestori* (*šestora*, *šestore*), itd., npr. *troji svatovi*, *četveri prosci*, *dvoja djeca*, *petori rođaci*, *četveri konji*, *troji dvori*, *sedmori štenci* itd. Oblici imenica

tipa *svatovi, mladenici, kumovi, konji, dvori* itd. uz zbirne brojeve u množini nisu oblici množine jedninskih oblika imenica *svat, mladenac, kum, konj, dvor*, nego su to oblici zbrojine u kojih je opreka jednina – množina neutralizirana²⁵.

Uz zbirne se brojeve u množini mogu upotrebljavati i one imenice koje se ne mogu upotrebljavati uz zbirne brojeve u jednini. Uz zbirne brojeve u jednini mogu se u genitivu jednine muškoga roda uz rijetke izuzetke²⁶ upotrebljavati samo imenice za živo, npr. *petero studenata, troje prognanika, sedmero Hrvata* itd. Uz zbirne brojeve u množini mogu se u nominativu množine osim imenica za živo: *petori studenti, troji prognanici, sedmori Hrvati*, upotrebljavati i imenice za neživo: *petori zidovi, troji gradovi, sedmori putovi* (ne može *petero zidova, troje gradova, sedmero putova*).

Uz zbirne se brojeve u jednini ne mogu upotrebljavati imenice kojima se označava što živo muškoga spola, npr. **petero muškaraca, *troje mladića, *sedmero lavova, *četvero magaraca*²⁷. Uz zbirne brojeve u množini takve se imenice mogu upotrebljavati: *petori muškarci, troji mladići, sedmori lavovi, četvori magarci*. Zbog neutralizacije roda zbirnim brojem uz zbirne se brojeve u jednini ne mogu upotrebljavati imenice ženskoga i srednjega roda, npr. **petero žena, *troje djevojaka, *dvoje mjerila, *četvero mora, *šestero sela*. Uz zbirne brojeve u množini takve se imenice mogu upotrebljavati: *petore žene, troje djevojke, dvojica mjerila, četvora mora, šestora sela*. Uz zbirne brojeve u množini mogu se upotrebljavati i same zbirne imenice, tipa *telad, unučad, lišće, snoplje, znakovlje: četvora telad, dvojica unučad, troje lišće, petero znakovlje*.

Dok se uz zbirne brojeve u jednini, tipa *dvoje, troje, petero* itd. zbirnim brojem imenicama neutralizira rod i broj, uz zbirne brojeve u množini, tipa *dvoji, troji, petori* itd. zbirnim se brojem imenicama neutralizira samo broj, pa je u zbirnom izrazu *troji muškarci*, s neutralizi-

²⁵ U opisu tih brojeva vrlo je precizan Florschütz (1940: 68) kad veli da se ti brojevi upotrebljavaju “uz imenice u množini, kad se njima naznačuju p a r o v i ili s k u p o v i i jednakih predmeta i bića, a ti se parovi ili skupovi uzimaju kao c j e l i n a”.

²⁶ V. bilj. 11.

²⁷ Imenica *magarac* može doći uz zbirni broj u jednini ako joj se značenje prenese na osobe. Ako se u rečenici *Pred kućom se igralo petero magaraca* imenicom *magarac* ono što ona znači označuje kao pojedinačan brojiv predmet, ako se dakle misli na stvarne magarce, rečenica je neovjerena. Ako se ono što imenica *magarac* znači njome označuje kao jedinstven cjelovit pojam, ako se dakle misli na magarce u prenesenom smislu riječi, npr. na djecu, rečenica je ovjerena.

ranom oprekom jednina – množina, imenica *muškarci* samo u zbrojini. Po tome ta imenica s tim oblikom u tom kontekstu nije opća nego zbirna imenica. U kontekstu sa zbirnim brojem, *troji muškarci*, ona znači više od množine u kojoj se nalazi kao u svom morfološki utvrdivu obliku. Njezina gramatičko-semantička paradigma nije jedninsko-množinska: *muškarac – muškarci*, nego zbrojinska: *troji muškarci – muškarci*. Ne dakle samo u jednini, nego i zbirni brojevi u množini svojom semantikom zbirnosti u zbroju kao obliku sadržaja zbirnih imenica neutraliziraju množinske oblike imenica kao oznake kategorije broja i pretvaraju ih u oblike zbrojine.

Uz zbirne brojeve u množini mogu se upotrebljavati i imenice označene kao *pluralia tantum*, npr. *četvore hlače, petore škare, troje ljestve, sedmora vrata, dvoja kliješta*²⁸ itd. U kontekstu s navedenim imenicama brojevi gube svoje zbirno značenje, preuzimaju funkciju glavnih brojeva, i zadržavaju samo značenje izbrojene količine onoga što je označeno imenicom. Imenice označene kao *pluralia tantum* uz takve brojeve ne postaju zbirne imenice, ne dobivaju oblik zbrojine kao oznaku gramatičke kategorije broja, ni zbroj kao tipičan oblik svoga sadržaja.

Imenice označene kao *pluralia tantum* zbirni brojevi u množini ne čine zbirnima zato što u tih imenica ne mogu neutralizirati množinu kao oznaku kategorije broja i pretvoriti je u zbrojinu. A ne mogu je neutralizirati zato što je s gledišta kategorije broja množina tih imenica dokidanjem opreke prema jednini u njih već neutralizirana. Ono što je tim imenicama označeno u njihovu se samo jednom morfološki utvrdivu obliku množine može označiti i kao jedno i kao mnogo. To se onda može kvantificirati i brojevima, od jedan do beskonačno: *jedne, dvoje, troje, četvore, petore* itd. *škare, ljestve, naočale; jedna, dvoja, troja, četvora, petora* itd. *vrata, kliješta*.

Od broja pet nadalje te se imenice s istim značenjem mogu upotrebljavati i uz glavne brojeve: *pet, šest, sedam* itd. *škara, ljestava, naočala; pet, šest, sedam* itd. *vrata, kliješta*. Ono što je tim imenicama označeno i uz glavne se brojeve i uz zbirne brojeve u množini označuje jednako: kao izbrojena količina, a ne kao zbroj. Semantička je struktura imenica označenih kao *pluralia tantum* takva da se ono što je njima označeno ni u kojem gramatičkom kontekstu ne može označiti kao zbroj. Zbrojina dakle nije oznaka gramatičke kategorije broja tih

²⁸ Uz zbirne brojeve u jednini imenice označene kao *pluralia tantum* ne mogu uopće doći: **troje vrata, *petero škara, *sedmero kliješta, *četvero ljestava* itd.

imenica. I uz zbirne brojeve u množini njihova je oznaka kategorije broja množina.

Među zbirnim imenicama i imenicama označenim kao *pluralia tantum* – anomalnim pojavama u jeziku s gledišta kategorije broja – dodirna je točka u tome što i jedne i druge za označavanje onoga što je njima označeno imaju samo jedan oblik kategorije broja: zbirne imenice zbrojinu, a imenice označene kao *pluralia tantum* množinu. Bitna je međutim razlika među njima u tome što se u zbirnih imenica zbrojinom kao oblikom kategorije broja u neraščlanjivu zbroju označuje jedinstvo i mnoštvo onoga što je tim imenicama označeno, a u imenica se označenih kao *pluralia tantum* množinom kao oblikom kategorije broja u neraščlanjivu jedinstvu označuje jednost i mnogost onoga što je tim imenicama označeno. Niti se zbirnim imenicama može označiti ono što se označuje imenicama označenim kao *pluralia tantum*, niti se imenicama označenim kao *pluralia tantum* može označiti ono što se označuje zbirnim imenicama. Jednost i mnoštvo u zbirnih se imenica ne mogu, a jednost i mnogost u imenica označenih kao *pluralia tantum* mogu kvantificirati, što se pokazuje upotrebom tih imenica uz brojeve sa značenjem količine.

U izrazima *studenti* i *troji studenti* imenica *studenti* s gledišta kategorije broja nema isti oblik. U prvom slučaju riječ je o obliku množine opće imenice *student*, a u drugom o obliku zbrojine. U izrazu *troji studenti* sadržaj se oblika *studenti* pretpostavlja već kao apstrahiran, opojmljen, pomaknut od predmetnoga množinskog značenja tog oblika prema pojmovnom zbrojinskom značenju. Zato množinski oblik *studenti* u tom gramatičkom kontekstu s gledišta kategorije broja kao opreku ne može imati jedninski oblik *student*, ni kao jedninu ni kao singulativ. Opreka mu je prema jednini u tom obliku zbrojinom dokinuta i uspostavlja se samo opreka prema singulativu, a taj uz zbirnu imenicu *studenti* u zbrojinskom izrazu *troji studenti* može biti samo u množini: *studenti*.

Kad se imenice upotrebljavaju uz zbirne brojeve u množini, tipa *troji zidovi*, *petori štenci* itd., i singulativi su tih imenica nužno u množini: *zidovi*, *štenci* itd., u gramatičko-semantičkim paradigmama tipa *troji zidovi* – *zidovi*, *petori štenci* – *štenci*. Zbrojinskom izrazu *petori štenci* singulativ ne može biti jedninski oblik *štenac*, jer se njime ne označuje ona jednost kakva je u zbroju kao obliku sadržaja toga izraza, nego mora biti množinski oblik *štenci*. Tek se tim oblikom označuje jednost onoga što je u opreci prema mnoštvu označeno zbro-

jinskim oblikom *troji štenci*. Oblik *štenac* može biti singulativ samo zbrojinskom obliku *petero štenaca*.

Važno je sve to konstatirati zato što se time potvrđuje pretpostavka da se ono što se singulativom zbirne imenice označuje kao jedino u ovisnosti o kontekstu može označiti i u obliku jednine: *telad – tele, studenti – student*, i u obliku množine: *petori studenti – studenti, sedmori zidovi – zidovi*. Za izricanje jedinsti onoga što se zbirnom imenicom označuje jednina su i množina kao oznake gramatičke kategorije broja potpuno irelevantne²⁹. Na primjerima zbirnih imenica uz zbirne brojeve u jednini i zbirne brojeve u množini to se i potvrđuje. Ono što se u tim dvama gramatičkim kontekstima singulativom označuje, i u jednini se i u množini označuje kao nebrojiv pojam, a ne kao brojiv predmet.

Tako npr. množinski oblik imenice *Hrvati* u tri različita gramatička konteksta ima tri različita značenja. U kontekstu s glavnim brojem, *pet Hrvata*, oblik množine kojim se uz broj *pet* kao izbrojena količina označuje pet muških osoba koje su Hrvati. U kontekstu sa zbirnim brojem u jednini, *petero Hrvata*, ima oblik zbrojine, kojim se ono što je imenicom označeno označuje kao neizbrojiv zbroj onoga što je označeno singulativnim oblikom *Hrvat*. U kontekstu sa zbirnim brojem u množini, *petori Hrvati*, ima također oblik zbrojine, kojim se ono što je imenicom označeno označuje kao neizbrojiv zbroj onoga što je označeno singulativnim oblikom *Hrvati*. U rečenici *Troji su muškarci igrali važnu ulogu u njezinu životu* sadržaj je oblika *muškarci* određen po svojstvima osoba koje su muškarci, dakle kao pojam, a ne po množini jedinki koje su muškarci, kako bi se iz samoga morfološkog oblika moglo zaključiti. Zato u toj rečenici oblik *muškarci* s gledišta kategorije broja nema oblik množine nego oblik zbrojine. Njime se ne označuje množina predmeta koji se mogu brojiti nego zbroj pojmova koji su nebrojivi.

Slaganje zbirnih imenica s predikatnim riječima

Zbrojina je jedini pravi unutrašnji oblik kategorije broja zbirnih imenica³⁰. Budući da se očituje u neutralizaciji jednine i množine, ne može ga se identificirati po morfološkom obliku imenice, nego po zbro-

²⁹ Baš kao što su te oznake irelevantne i za izricanje tzv. generičkoga značenja: *Čovjek je smrtni – Ljudi su smrtni*.

³⁰ O unutrašnjim i vanjskim oznakama kategorije broja – “controller number” i “target number” – v. u Corbett (2000: 178–88).

ju kao obliku sadržaja koji je njome označen. Vanjski su, sekundarni oblici kategorije broja zbirnih imenica ili jednina ili množina, u svojoj morfološki utvrdivoj formi koja je zbrojinom neutralizirana. U okolnostima takve dvojnosti oblika kategorije broja zbirnih imenica nužno se postavlja pitanje: kojim se oblicima kategorije broja, unutrašnjim ili vanjskim, zbrojinom ili jedninom i množinom, zbirne imenice kao subjekti u broju slažu s oznakama kategorije broja predikatnoga glagola?

Budući da po dosad uvriježenom shvaćanju predikatni glagol u većini slavenskih jezika kao oznake kategorije broja ima samo jedninu i množinu³¹, očekivalo bi se da se zbirne imenice s tim oznakama u broju slažu isključivo svojim morfološki utvrdivim oblicima jednine i množine: zbirne imenice u jednini samo s predikatnim glagolima u jednini, a zbirne imenice u množini samo s predikatnim glagolima u množini. No nije tako. Zbirne se imenice s jedninom i množinom kao oznakama kategorije broja predikatnoga glagola u broju slažu i jednim i drugim svojim oblicima kategorije broja, i unutrašnjim i vanjskim, i zbrojinom i jedninom i množinom, samo na različite načine. Zato slaganje tih imenica s oznakama kategorije broja predikatnoga glagola i jest tako šaroliko: s predikatnom u jednini, s predikatnom u množini, po obliku, po smislu, puno kolebanja i specifičnih kombinacija, koje su popraćene različitim i nerijetko oprečnim tumačenjima, što je obilato posvjedočeno u literaturi o sročnosti zbirnih imenica (Maretić 1899: 401–403; Lohmann 1929/31: 218–226; Peco 1956: 245; Barić i dr. 1979: 341; Degtjarev 1982c: 78–88; Pranjković 1984: 174–75; Katičić 1986: 73–74; Babić 1998: 58–64).

Okolnost da se i s imenicom u jednini i s imenicom u množini može slagati i predikat u jednini (*Telad pase, Petero štenaca napreduje*) i predikat u množini (*Telad pasu, Petori štenci napreduju*) samo je još jedan dokaz više da zbirna imenica nije ni u pravoj gramatičkoj jednini ni u pravoj gramatičkoj množini, nego u jednini i množini koje su zbrojinom neutralizirane. (Da bi bile neutralizirane, jednina i množina zbirnih imenica moraju postojati kao njihovi morfološki utvrdivi oblici.) U svojoj šarolikosti slaganja zbirnih imenica s jedninom i množinom predikatnih glagola zbrojina se kao unutrašnji oblik kategorije broja tih imenica ne gubi i ne mijenja. I kad se slaže s jedninom i kad se slaže s množinom, i po obliku i po smislu, ono što se označuje imenicom *telad* u svim se gramatičkim kontekstima označuje kao zbroj, zbroj množstva i jedinosti onoga što je označeno tom riječju kao leksemom.

³¹ Osim lužičkosrpskoga i slovenskoga jezika, u kojima se kao oblik kategorije broja predikatnoga glagola zadržala i dvojnina.

Zbrojina je kao oblik kategorije broja zbirnih imenica njihova konstanta. Taj se oblik ne može doduše izravno slagati ni s jedninom ni s množinom predikatnoga glagola, ali se s njima slaže posredno, pomoću jednine i množine kao vanjskih oznaka kategorije broja zbirnih imenica. Kako jednina i množina, s jedne strane, i zbrojina, s druge, pripadaju dvama različitim sustavima kategorije broja, u zbirnih imenica nužno dolazi do njihova preklapanja. To je preklapanje paradoksalno: vanjskim se oznakama kategorije broja zbirnih imenica, jedninom i množinom, njihovom morfološkom utvrdivošću i neutralizacijom, u isti mah skriva i raskriva unutrašnji oblik kategorije broja tih imenica, zbrojina. U tom kontekstu, utvrđivanje raznolikosti slaganja zbirnih imenica u broju s oznakama kategorije broja predikatnoga glagola ne može biti samo sebi svrhom. Budući da je utvrđivanje te raznolikosti u funkciji definiranja zbrojine kao temeljnog oblika kategorije broja zbirnih imenica, s gledišta je te kategorije ta raznolikost samo površinska.

Na temelju dosad rečenoga moguće je izvesti zaključak: i kad se manifestiraju kao jedninska i kad se manifestiraju kao množinska, i po obliku i po smislu, sva su slaganja zbirnih imenica u broju s oznakama kategorije broja predikatnoga glagola primarno zbrojinska slaganja, slaganja u zbrojini kao unutrašnjem obliku kategorije broja zbirnih imenica kojim je opreka među jedninom i množinom kao oznakama kategorije broja tih imenica neutralizirana. Opreci mnoštva i jedinosti u zbroju kao obliku sadržaja zbirnih imenica gramatički izraz nisu jednina i množina nego zbrojina.

O zbrojini se, dapače, a ne samo o jednini i množini, može govoriti i kad je riječ o oznaci kategorije broja predikatnih riječi s kojima se kao subjekti u broju slažu zbirne imenice. Po tome i predikatne riječi koje se u broju slažu s oznakom kategorije broja zbirnih imenica osim jednine i množine, kao vanjskih oznaka kategorije broja, imaju i zbrojinu, kao unutrašnji oblik kategorije broja. I tu se zbrojina kao oznaka kategorije broja predikatnih riječi koje se u broju slažu s brojem zbirnih imenica manifestira kao neutralizacija jednine i množine. Time se u zbrojini kao specifičnom obliku kategorije broja uspostavlja paralelizam među imenskim i glagolskim riječima.

Tako su npr. u rečenicama tipa *Telad pase* i *Telad pasu* jednina i množina predikatnih glagola *pase* i *pasu* kao varijante slaganja³² s is-

³² Oko toga koji je oblik glagola u slaganju sa zbirnom imenicom pretežniji, jedninski ili množinski, u literaturi nema jednodušnoga mišljenja. Jedni autori navode, a to ističu i poznatiji naši gramatičari, da je danas običnije slaganje sa predikatom u

tom subjektivnom riječju *telad* neutralizirane zbrojinom u kojoj se ti glagoli u broju slažu sa zbrojinskim oblikom te riječi. Zbrojina je predikatnih riječi u navedenim rečenicama determinirana zbrojinom subjektivnih riječi kojima predikatne u rečenici otvaraju mjesto. Neutralizacija opreke po broju među oblicima *pase* i *pasu* uz zbirnu imenicu *telad* te oblike više ne kvalificira kao oblike jednine i množine nego kao oblike zbrojine. Oblik zbrojine oblici *pase* i *pasu* nemaju dakle sami po sebi, kao morfološki utvrdivi oblici glagola, nego ga dobivaju iz opreke jednoga prema drugome kao predikati u gramatičkom kontekstu sa zbirnom imenicom.

U rečenici *Tele pase* takve neutralizacije jednine zbrojinom toga predikatnoga glagola nema. A nema je zato što u takvu gramatičkom kontekstu oblik predikatnoga glagola *pase* nema zbrojine, nego ima samo jedninu. Jedninskom obliku imenice *tele* u tom kontekstu može u rečenici otvoriti mjesto samo jedninski oblik predikatnoga glagola, a ne i množinski, kakav je slučaj sa zbirnom imenicom *telad* u rečenicama tipa *Telad pase* i *Telad pasu*.

Ta okolnost upućuje na zaključak da oblik *pase* u rečenici *Tele pase* i oblik *pase* u rečenici *Telad pase*, premda morfološki nerazlikovni, s gledišta kategorije broja nisu isti oblici jednine predikatnoga glagola *pasti*. U rečenici *Tele pase* oblik je *pase* član jedne, jedninsko-množinske, a u rečenici *Telad pase*, u neutraliziranoj opreci s oblikom *pasu*, član druge, zbrojinske, gramatičko-semantičke paradigme kategorije broja toga glagola. U tim paradigmama ti su oblici s dvama različitim značenjima u morfološki utvrdivu obliku jednine homonimni.

Što je rečeno o jedninskom obliku glagola uz zbirnu imenicu, vriedi i za njegov množinski oblik. Premda su morfološki isti, i množinski se oblik *pasu* u rečenici *Telad pasu* po oznaci kategorije broja razlikuje od oblika *pasu* u rečenici tipa *Krave pasu*. U rečenici sa zbirnom imenicom *telad* oblik *pasu* iz neutralizirane opreke s oblikom *pase* ima oblik zbrojine, a u rečenici s općom imenicom u množini, *krave*, oblik *pasu* tog oblika zbrojine nema, nego iz opreke s oblikom jednine, *pase*, u rečenici tipa *Krava pase*, ima samo oblik množine. Oblika zbrojine oblik *pasu* u rečenici *Krave pasu* nema zato što u opreci s oblikom *pase* u rečenici *Krava pase* među tim oblicima ne dolazi do

množini (Peco 1956: 245), a drugi, obratno, drže da "se za književnu upotrebu može preporučiti sročnost u jednini jer je ona nešto češća, a potvrde su za nju od većega broja pisaca" (Babić 1998: 63). Bilo kako bilo, neosporno je da se uz zbirne imenice na *-ad* kao sintaktički prihvatljiviji jednakomjerno upotrebljavaju i jedninski i množinski oblici predikatnoga glagola.

neutralizacije po broju. Opreka je među jedninom i množinom u tih oblika na snazi.

Što u slaganju zbirnih imenica s predikatnim riječima vrijedi za jednostavne glagolske oblike, još više vrijedi za složene i za predikatne oblike sa sponom u imenskom predikatu, u rečenicama tipa *Telad je pasla* i *Telad su pasla* odnosno *Dugmad je lijepa* i *Dugmad su lijepa*. Osim slaganja u broju, u tim se rečenicama aktualizira i slaganje u rodu predikatnih riječi sa zbirnim imenicama kao subjektima. Ta dva slaganja, promatrana u uzajamnom odnosu, pružaju još čvršće dokaze za tvrdnju da je u jezičnim sklopovima *je pasla* i *su pasla* odnosno *je lijepa* i *su lijepa* s gledišta kategorije broja riječ o zbrojini, a ne o jednini i množini predikatnih riječi.

Po čemu se to može prepoznati? Prvo po neutralizaciji jedninskog i množinskog oblika glagola *biti* (*je* i *su*) u funkciji dijela složenoga predikata i sponse, na isti način na koji su zbrojinskim oblikom iz opreke jednoga prema drugome u kontekstu sa zbirnom imenicom neutralizirani predikatni oblici *pase* i *pasu*. Oblici *je* i *su* u rečenicama *Telad je pasla* i *Telad su pasla* odnosno *Dugmad je lijepa* i *Dugmad su lijepa* s gledišta kategorije broja nisu oblici jednine i množine, nego oblici zbrojine. Oblici *je* i *su* u navedenim gramatičkim kontekstima oblike jednine i množine imaju samo kao vanjske, morfološki utvrdive oblike, a ne i kao oblike unutrašnje kategorije broja.

Oblici *je* i *su* pravi su oblici jednine i množine u rečenicama tipa *Krava je pasla* i *Krave su pasle*, *Konj je pasao* i *Konji su pasli*, *Stablo je raslo* i *Stabla su rasla* odnosno u rečenicama tipa *Haljina je lijepa* i *Haljine su lijepe*, *Ormar je velik* i *Ormari su veliki*, *Odijelo je kvalitetno* i *Odijela su kvalitetna*. Tu se sa subjektima u jednini i množini uz oblike *je* i *su* od jednine prema množini mijenjaju i predikatne riječi koje se sa subjektima osim u broju slažu i u rodu: *pasla*, *pasle*, *lijepa*, *lijepe* itd. U rečenicama sa zbirnim imenicama tipa *Telad je pasla* i *Telad su pasla* odnosno *Dugmad je lijepa* i *Dugmad su lijepa* takve promjene predikatnih riječi od jednine prema množini nema: *pasla*, *pasla*, *lijepa*, *lijepa*. A nema je zato što ni zbirne imenice ni oblici *je* i *su* u tim rečenicama kao oznake kategorije broja nemaju ni jedninu ni množinu, nego imaju samo zbrojinu. Stoga slaganja predikatnih riječi sa subjektima i ne može biti u jednini i množini.

Valja dakle izričito naglasiti da u rečenicama tipa *Krave su pasle* i *Haljine su lijepe* oblici *pasle* i *lijepe* uz množinski oblik *su* jesu u množini kao oznaci kategorije broja, a u rečenicama tipa *Telad su pa-*

sla i *Dugmad su lijepa* oblici *pasla* i *lijepa* uz zbrojinski oblik *su* nisu u množini kao oznaci kategorije broja. Ponegdje se u literaturi (Pranjko-
vić 1984: 173–74; Babić 1998: 62, HJS 1999: 266) po morfološkoj analogiji s oblicima množine srednjega roda, kakvi su u rečenicama tipa *Stabla su rasla* i *Odijela su kvalitetna*, i oblici tipa *pasla* i *lijepa* u slaganju po broju i rodu sa zbirnim imenicama tumače kao oblici množine srednjega roda³³. Za utvrđivanje kategorije broja i roda oblicima *pasla* i *lijepa* u kontekstu sa zbirnim imenicama takva je analogija međutim metodološki potpuno pogrešna. U njoj se u lingvistički odnos dovode oblici koji se zbog pripadnosti različitim oblicima kategorije broja i roda u takav odnos ne mogu dovesti. Stoga je analogija oblika *pasla* i *lijepa* uz zbirne imenice po broju i rodu s predikatnim oblicima množine srednjega roda tipa *rasla* i *kvalitetna* samo prividna.

Jezični sklopovi *su pasla* i *su lijepa* u gramatičkom kontekstu sa zbirnom imenicom kao subjektom nemaju dakle oblik množine srednjega roda, nego oblik zbrojine u kojemu je rod neutraliziran. Jezični sklopovi tipa *su pasla* i *su lijepa* s gledišta kategorije broja i roda ne mogu imati oblik množine srednjega roda naprosto zato što po broju i rodu nisu u gramatički relevantnoj opreci s jezičnim sklopovima u jednini srednjega roda, tipa *je paslo* i *je lijepo*, nego su u kontekstu sa zbirnom imenicom kao subjektom u gramatički relevantnoj opreci s jezičnim sklopovima u zbrojini, tipa *je pasla* i *je lijepa*. Neutralizacija roda s brojem u zbrojinskim oblicima *pasla* i *lijepa* i srednji rod u množinskim oblicima srednjega roda *rasla* i *kvalitetna* unatoč svojoj morfološki utvrdivoj podudarnosti dvije su potpuno različite jezične pojave koje se nipošto ne mogu poistovjetiti.

³³ Maretić (1899: 403), Florschütz (1940: 137) i Brabec-Hraste-Živković (1954: 206) te oblike tumače kao oblike jednine ženskoga roda, a Težak-Babić (1992: 248) ih kvalificira samo kao riječi u jednini. Ostale se gramatike (Barić i dr. 1979, Katičić 1986, Raguž 1997) o broju i rodu tih oblika ne izjašnjavaju. Tomu valja dodati i to da i Pranjko-
vić (1984: 174) i Babić (1998: 62) oblike tipa *pasla* i *lijepa* uz jedninski oblik glagola *biti* (*je pasla* i *je lijepa*) tumače kao oblike jednine ženskoga roda, pri čemu Babić još dodaje da je “to praktički isti oblik”: *je pasla* i *su pasla*. (Da, isti je, ali ne kao oblik jednine, u prvom, i kao oblik množine, u drugom slučaju, ni kao oblik ženskoga ni kao oblik srednjega roda, nego kao oblik zbrojine u kojemu su svi pojavni oblici predikatnih riječi neutralizirani.) Različitost tumačenja tih oblika, od jednine do množine, i od ženskoga do srednjega roda, govori o nesigurnosti njihova opisa s gledišta kategorije broja i roda. Ta je nesigurnost formulirana kao “kolebanje u slaganju po rodu i broju” (Pranjko-
vić 1984: 174). Uvođenjem zbrojine u zamjenu za te oblike sva se “kolebanja” mogu protumačiti kao regularno zbrojinsko slaganje, i nesigurnost se time otklanja.

S predikatnim se riječima u zbrojini slažu i zbirne imenice tipa *djeca*, *braća*, *gospoda*, *vlastela*. Zbrojinski je oblik predikatnoga glagola s imenicama *djeca* i *braća* morfološki isključivo u množini: *Djeca skaču*, *Braća pjevaju*, a s imenicama *gospoda* i *vlastela* može biti i u jednini: *Gospoda prijeti*, *Vlastela napreduje*. Za kvalificiranje predikatnih oblika *skaču* i *pjevaju* te *prijeti* i *napreduje* kao oblika zbrojine nisu presudni sami oblici tih glagola, množina ili jednina, nego gramatički kontekst u kojemu se ti oblici upotrebljavaju. A to je specifičan kontekst zbirnih imenica. U tom su kontekstu jednina i množina kao oznake kategorije broja predikatnih glagola neutralizirane njihovim zbrojinskim oblicima. U gramatičkom kontekstu s općim imenicama oblici bi predikatnih glagola *skaču* i *pjevaju* te *prijeti* i *napreduje* kao oznaku kategorije broja imali množinu i jedninu: *Dječaci skaču*, *Mlađići pjevaju*, *Voda prijeti*, *Posao napreduje*. Zbrojina se od jednine i množine ne razlikuje po morfološkom obliku nego po obliku sadržaja koji je njome označen.

I oko slaganja predikatnih riječi u složenim glagolskim oblicima i oblicima sa sponom sa zbirnim imenicama tipa *djeca*, *braća*, *gospoda* i *vlastela* u literaturi postoje različita mišljenja. Jedni (Maretić 1899: 401; Lohmann 1929/31: 223; Florschütz 1940: 137; Brabec-Hraste-Živković 1954: 206; Barić i dr. 1979: 341; Katičić 1986: 73) drže da se te imenice u rečenicama tipa *Djeca su nestašna*, *Braća su pjevala* u broju i rodu slažu s predikatnim riječima u jednini ženskoga roda, drugi (Pranjković 1984: 175; Babić 1998: 14, 59–60; HJS 1999: 265–66) drže da se slažu s predikatnim riječima u množini srednjega roda, a ima ih (Maretić 1899: 402, HJS 1999: 266) koji bilježe i mogućnost slaganja s predikatnim riječima u množini muškoga roda, npr. *Braća su se posvađali*. Sva ta tumačenja i mogućnosti slaganja s predikatnim riječima za te imenice bilježi i Corbett (2000: 187–88). U jednoj gramatici (Raguž 1997: 348) nalazimo i mišljenje da se te imenice slažu s predikatnim riječima u množini ženskoga roda. S obzirom na očiglednu pogrešku, moguće je da je tu riječ o nenamjernoj omašci.

Mogućnost rijetkoga selektivnoga slaganja navedenih imenica s predikatnim riječima u množini muškoga roda nije sporna. O tome svjedoče potvrde. Sporno je međutim tumačenje po kojemu se predikatne riječi uz te imenice u sklopovima tipa *su nestašna* i *su pjevala* s gledišta kategorije broja i roda gramatički interpretiraju kao riječi u množini srednjega roda. Na neodrživost takve interpretacije u vezi s kvazipluralima *braća* i *djeca* u kritici Ćorovićeva gramatičkog tumačenja tih imenica upozorava već Lohmann (1929/31: 224).

Kao i u imenica tipa *telad*, i ovdje se zaključak o množini srednjega roda predikatnih riječi uz zbirne imenice tipa *djeca*, *braća* itd. izvodi iz pogrešno uspostavljene analogije s oblicima množine predikatnih riječi uz množinske oblike općih imenica srednjega roda tipa *stabla*, *jela* itd., u rečenicama kao što su *Stabla su slabašna*, *Jela su mirisala* itd. Valjana se analogija predikatnih riječi uz zbirne imenice tipa *djeca*, *braća* po broju i rodu s predikatnim riječima uz opće imenice tipa *stabla*, *jela* ne može uspostaviti zato što te dvije skupine predikatnih riječi, morfološki istih oblika (*nestašna*, *pjevala* i *slabašna*, *mirisala*), u dvama različitim gramatičkim kontekstima pripadaju dvjema različitim oznakama kategorije broja: zbrojini i množini.

I dok jezični sklopovi *su slabašna* i *su mirisala*, kao oblici množine srednjega roda, po broju i rodu jesu u lingvistički relevantnoj opreci s oblicima jednine srednjega roda predikatnih riječi u rečenicama tipa *Stablo je slabašno* i *Jelo je mirisalo*, jezični sklopovi *su nestašna* i *su pjevala* u rečenicama tipa *Djeca su nestašna* i *Braća su pjevala* s navedenim oblicima jednine srednjega roda po broju i rodu nisu ni u kakvoj lingvistički relevantnoj opreci. Dok su u sklopovima tipa *su slabašna* i *su mirisala* kao oblicima množine srednjega roda oba predikatna dijela u množini: i *su* i *slabašna* i *mirisala*, dotle je u sklopovima tipa *su nestašna* i *su pjevala* kao oblicima zbrojine s neutralizacijom roda oblik *su* formalno u množini, a oblici *nestašna* i *pjevala* u jednini. Takvu posebnu i neobičnu kombinaciju jednine i množine predikatnih riječi u slaganju sa zbirnim imenicama navedena tipa Maretić (1899: 401) vrlo precizno označuje kao “sintaktičku smjesu”³⁴. Ta je kombinacija moguća samo zato što je riječ o zbirnoj imenici i njezinu specifičnom obliku zbrojine kojim su jednina i množina kao oznake kategorije broja neutralizirane. Po toj neutralizaciji jednine i množine jezični sklopovi tipa *su nestašna* i *su pjevala* u rečenicama tipa *Djeca su nestašna* i *Braća su pjevala* imaju tipičan zbrojinski oblik.

I u zbirnih imenica tipa *snoplje*, *trsje*, *lišće* predikatne se riječi sa subjektnima slažu u zbrojini. Vanjski je oblik zbrojine tih riječi jednina. Na isti način na koji je zbrojinom neutralizirana jednina predi-

³⁴ Suprotno Maretiću, Babić (1998: 14) drži da je takva kombinacija množinskog oblika glagola *biti* (*su*) i jedninskog oblika pridjeva ili participa s gledišta sročnosti neodrživa i da čitav taj sklop (*Djeca su nestašna*) valja tumačiti kao “predikat u mn. s. r.”. Osim što je lingvistički prihvatljivija, metodološka se ispravnost Maretićeva opisa s vremenske distance pokazuje i dalekosežnom. Opisujući tu neobičnu kombinaciju u slaganju kao “sintaktičku smjesu”, Maretić kao da već prije sto godina anticipira njezin zbrojinski oblik.

katnoga glagola *pase* u rečenicama tipa *Telad pase*, prema rečenicama tipa *Tele pase*, u kojima takve neutralizacije jednine zbrojinom predikatnoga glagola nema, neutralizirana je i jednina predikatnoga glagola *pada* u rečenicama tipa *Lišće pada*, prema rečenicama tipa *List pada*, u kojima zbog aktualizirane opreke prema množini u rečenicama tipa *Listovi padaju* takve neutralizacije jednine zbrojinom predikatnoga glagola nema.

To znači da predikatni oblik *pada* u rečenici tipa *List pada* i predikatni oblik *pada* u rečenici tipa *Lišće pada* u dvama različitim gramatičkim kontekstima, u ovisnosti o subjektima kojima ti oblici otvaraju mjesto, slažući se s njima u broju, pripadaju i dvama različitim oblicima kategorije broja, jednini i zbrojini. Da predikatne riječi u rečenicama tipa *List pada* i *Lišće pada* nemaju isti oblik kategorije broja, i ovdje se još bolje vidi po složenim glagolskim predikatima ili imenskim predikatima sa sponom uz te riječi.

Tu se osim neutralizacije po broju može utvrditi i neutralizacija po rodu, koja je za zbrojinski oblik zbirnih imenica i njihovih predikata tipična. U jednini i množini s razlikovanjem se broja i roda općih imenica razlikuje broj i rod i njihovih predikata: *List je padao* : *Listovi su padali*, *Gora je opustjela* : *Gore su opustjele*, *Stablo je ogoljelo* : *Stabla su ogoljela*. U zbrojini kao obliku kategorije broja zbirnih imenica tog razlikovanja po broju i rodu nema: *Lišće je padalo*, *Gorje je opustjelo*, *Stabalje je ogoljelo*. Jezični sklop *je ogoljelo* kao predikat subjektne riječi *stablo* ima oblik jednine srednjega roda, a kao predikat subjektne riječi *stabalje* ima oblik zbrojine u kojemu je rod neutraliziran. Da u jezičnom sklopu *je ogoljelo* uz zbirnu imenicu *stabalje* nije riječ o srednjem rodu, nego o neutralizaciji roda, pokazuju i zbrojinski jezični sklopovi *je padalo* i *je opustjelo* uz zbirne imenice *lišće* i *gorje*. Kad bi s gledišta kategorije broja oblik tih predikatnih sklopova bio jednina, a ne zbrojina, do neutralizacije po rodu u njima ne bi došlo.

S predikatima u obliku zbrojine slažu se i zbirne imenice u množini uz zbirne brojeve u jednini srednjega roda, tipa *petero studenata*, *troje Hrvata*, i uz zbirne brojeve u množini, tipa *troji muškarci*, *petori štenci*. U prvom slučaju vanjski je oblik zbrojine jednina: *Petero studenata prosvjeduje*, *Petero je studenata prosvjedovalo*, *Pristiže troje Hrvata*, *Pristiglo je troje Hrvata*. U drugom slučaju vanjski je oblik zbrojine množina: *Troji se muškarci snalaze*, *Troji su se muškarci snalazili*, *Petori štenci napreduju*, *Petori su štenci napredovali*. Kao i u prethodnim slučajevima, i ovdje se usporedbom složenih predikatnih oblika može utvrditi razlika između jednine i množine, s jedne strane,

i zbrojine, s druge, kao posebnog oblika kategorije broja koji jedninu i množinu u njihovu neutraliziranom obliku može imati samo kao svoje vanjske morfološki utvrdive oznake.

Iz svega što je rečeno moguće je izvesti zaključak: prvo, da je u nizu s ostalim oznakama uvođenje zbrojine kao oznake kategorije broja zbirnih imenica u lingvistički opis metodološki nužno; drugo, da se tim uvođenjem postiže iscrpnost opisa zbirnih imenica s gledišta kategorije broja i u jednini i u množini; treće, da se pojmovima mnoštva i jedinosti metodološki primjereno raščlanjuje složena semantička struktura zbirnih imenica, i četvrto, da se zbrojinskim modelom kategorije broja u sasvim novom svjetlu pokazuje slaganje zbirnih imenica kao subjekata s predikatnim riječima.

Literatura

Azarh, Ju. S., 1984: *Slovoobrazovanie i formoobrazovanie suščestvitel'nyh v istorii russkogo jazyka*, Moskva.

Babić i dr., 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU–Globus, Zagreb.

Babić, S., 1998: *Sročnost u hrvatskome književnome jeziku*, MH, Zagreb.

Barić i dr., 1979: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

Barić, E., 1972/73: Svo troje, sve troje ili svi troje?, *Jezik*, XX, 1, 24.

Belić, A., 1922–23: Dvojica, nekolicina i slična obrazovanja, *Južnoslovenski filolog*, III, 79–81.

Belić, A., 1932: *O dvojini u slovenskim jezicima*, Srpska kraljevska akademija, Posebna izdanja, knj. 21, Beograd.

Brabec-Hraste-Živković, 1954: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.

Braun, M., 1930: *Das Kollektivum und das Plurale tantum im Russischen*, Druck von Frommhold & Wandler, Leipzig.

Burov, S., 1990: Veštественite seštественitni v količestven aspekt (Ezikovi sredstva za izrazjavane na diskretnost na veštественija kontinuum), *Bьlgarski ezik*, god. 40, knj. 2, 114–120.

Bussmann, Hadumond, 1996: *Dictionary of Language and Linguistics*. Translated and edited by Gregory Trauth and Kerstin Kazzazi. Routledge, London and New York, s.v. *singulative*.

- Corbett, Greville G., 2000: *Number*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cruse, D. A., 1994: Number and Number Systems, *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, Pergamon Press, Volume 5, 2857–2861.
- Degtjarev, V. I., 1982: Proishozhdenie imen *pluralia tantum* v slavjanskih jazykah, *Voprosy jazykoznanija*, 1, 65–77.
- Degtjarev, V. I., 1982a: *Kategorija čisla v slavjanskih jazykah (istoriko-semantičeskoe issledovanie)*, Rostov-na-Donu, Izdatel'stvo Rostovskogo universiteta.
- Degtjarev, V. I., 1982b: Sobiratel'nost i kategorija čisla v istorii slavjanskih jazykov, *Voprosy jazykoznanija*, 4, 92–101.
- Degtjarev, V. I., 1982c: Oformlenie svjazi skazuemoga s podležaščim – imenom sobiratel'nim v drevnih slavjanskih jazykah, *Voprosy jazykoznanija*, 5, 78–89.
- Degtjarev, V. I., 1987: Pljuralizacija imen sobiratel'nih v istorii slavjanskih jazykov, *Voprosy jazykoznanija*, 5, 59–73.
- Đorđević, R., 1984: Kategorija broja imenica u engleskom i srpskohrvatskom jeziku, Rod i broj u srpskohrvatskom jeziku, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Referati i saopštenja*, 13/1, Beograd, 139–159.
- Florschütz, J., 1940: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*, Zagreb.
- Grünenthal, O., 1931: Zum slav. Singulativ *graždaninъ*. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, Neue Folge*, LVIII, 137–39.
- Hjelmslev, L., 1943: *Omkring sprogteoriens grundlaeggelse*, Kopenhagen, u prijevodu na američki engleski: *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953.
- Hjelmslev, L., 1980: *Prolegomena teoriji jezika*, prijevod s njemačkoga Ante Stamać, GZH, Zagreb.
- HJS, 1999: *Hrvatski jezični savjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Isačenko, A. V., 1961: O gramatičeskome značenii, *Voprosy jazykoznanija*, 1, 28–43.
- Ivić, M., 1983: *Izbrojivost onoga što imenica označava kao gramatički problem*, Lingvistički ogledi, Beograd, 9–36.
- Junković, Z., 1957: Nešto o sročnosti, *Jezik*, VI, 1, 8–13.
- Junković, Z., 1972: Kategorija gramatičkog broja (pitanje dvojine), u: *Jezik Antuna Vramca*, Rad JAZU 363, 142–151.
- Katičić, R., 1963: Danska strukturalistička škola (Glosematika), *Suvremena lingvistika*, 2, 64–83.

- Katičić, R., 1981: Gramatika Bartola Kašića, *Rad JAZU*, 388, 5–129.
- Katičić, R., 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika (Nacrt za gramatiku)*, Zagreb, 377–378, 443.
- Koneski, B., 1986: *Istorija na makedonskiot jazik*, 3. izd., Skopje.
- Lohmann, J. F., 1929/31: Das Kollektivum in Slavischen. *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen, Neue Folge*, LVI, 37–77 i LVIII, 206–237.
- Lohmann, J. F., 1934: Max. Braun, Das Kollektivum und das Plurale tantum im Russischen, *Zeitschrift für slavische Philologie*, vol. 8, 490–494.
- Maretić, Tomo, 1899: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Maretić, T., 1923: *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*, S. Kugli, Zagreb.
- Maretić, T., 1963: *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Treće, nepromijenjeno izdanje, Zagreb.
- Maslov, Ju. S., 1982: *Gramatika na bŭlgarskija ezik*, Sofia.
- Mikkelsen, H. K., 1984: O nekim problematičnim slučajevima kongruencije u srpskohrvatskom jeziku (“Paukal” u srpskohrvatskom jeziku), *Naučni sastanak...*, 73–79.
- Milanović, B., 1963: Upotreba zbirnih brojeva sa imenicama u množini, *Naš jezik*, knj. XIII, sv. 1–2, 48–56.
- Mozdzierz, B. M., 1994: *The Forms and Meanings of Collective Nouns in South-Slavic Compared to Russian*, A Dissertation, Yale University.
- Parčić, C. A., 1873: *Grammatica della lingua slava (illirica)*, Zara.
- Peco, A., 1956: Oblici kolektivnih imenica na -ad, *Naš jezik*, n.s. 7, sv. 7–10, 234–246.
- Peti, M., 1997: *Oblici nebrojivosti u hrvatskom jeziku*, disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Peti, M., 1997: Koje su imenske riječi etnici i etnonimi?, *Folia onomastica croatica* 6, Zagreb, 99–112.
- Peti, M., 1998: Kojoj skupini imenskih riječi pripadaju *pluralia tantum*?, *Rasprave IHJJ*, Zagreb, 23–24, 289–312.
- Potebnja, A. A., 1899: *Iz zapisok po russkoj grammatike, III. Ob izmenenii značenja i zamenah suščestvitel'nogo*, Harkov.
- Pranjković, I., 1984: Zbirne imenice i kategorija broja u hrvatskom ili srpskom jeziku, *Naučni sastanak...*, 171–175.

- Raguž, D., 1977: *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb.
- Schmidt, J., 1889: *Die Pluralbildungen der indogermanischen Neutra*, Hermann Böhlau, Weimar.
- Silić, J., 1984: Sintagmatski i paradigmatski karakter gramatičkih morfema (Njihova uloga pri uspostavljanju sintaktičkih odnosa), *Naučni sastanak...*, 105–109.
- Simeon, R., 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, A – O*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Stakić, M., 1984: Plural imenica srednjeg roda praslovenskih -et- osnova u srpskohrvatskom jeziku, *Naučni sastanak...*, 301–310.
- Stankiewicz, E., 1986: The Collective and Counted Plurals of the Slavic Nouns, u: *The Slavic Languages Unity in Diversity*, Mouton de Gruyter.
- Stenbock C.-M., 1906: *Zur Kollektivbildung im Slavischen*, Akademische Buchdruckerei Edv. Berling, Uppsala.
- Stevanović, M., 1952/53: Predikat zbirnih imenica, *Naš jezik*, knj. IV, 202–206.
- Stevanović, M., 1966: *Savremeni srpskohrvatski jezik*, I, Beograd.
- Šteling, D. A., 1959: O neodnorodnosti gramatičkih kategorii, *Voprosy jazykoznanija*, 1, 55–64.
- Švedova, N. Ju. (red.), 1970: *Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva.
- Tafra, B., 1989: Što su brojevi? (gramatički i leksikografski problem), *Rasprave Zavoda za jezik*, 15: 219–237, Zagreb.
- Tafra, B., 2000: “Neppravilnici” u hrvatskoj gramatici i rječniku, *Riječki filološki dani*, 3, 465–475.
- Unbegaun, B., 1935: Collectif et singulatif, u: *La langue russe au XVI-e siecle*, Paris.
- Vinogradov, V. V., 1947: *Russkij Jazyk. Grammatičeskoe učenie a slove*, Moskva – Lenjingrad.
- Težak – Babić, 1992: *Gramatika hrvatskoga jezika*, 7., izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb.
- Zeuss, J.-K., 1853: *Grammatica celtica*, Leipzig.

ZBROJINA, "SUMMARY NUMBER"

Summary

In the description of the category of number in collective nouns the concept of "summary number", "zbrojina", is introduced. This has been necessary since by singular and plural, morphologically determinable forms of collective nouns, the category of number in these nouns cannot be adequately described. The "summary number", "zbrojina", is such a form of the category of number, at the level of expression, to which, in the neutralization of singular and plural, the sum, "zbroj", corresponds as the form of content of these nouns. As a special semantic form of these collective nouns, the sum consists of both multitude and uniqueness of that to which a collective nouns refers as a lexeme. From the sum, as the form of the content of collective nouns, neither by singular nor plural, discrete semantic units can be separated that would be countable.

Ključne riječi: zbrojina, zbroj, mnoštvo, jedinstvo, zbirne imenice

Key words: summary number, sum, multitude, uniqueness, collective nouns